mülkiye dergisi
Araştırma Makalesi

Halkevlerinde Ücretli Film Gösterimleri: Yasaktan Teşvike

Özgür Adadağ, Galatasaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü
ORCID: 0000-0003-1629-9329
E-Posta: oadadag@gmail.com

Özet

1930'lu yılların ortasında genç Türkiye Cumhuriyeti'nde sinema bir propaganda aracı olarak kullanılmak istenir. 1932 yılında Kemalist devrimleri kökleştirmek amacıyla ülkenin farklı yerlerinde açılmaya başlanan halkevleri sinemadan bu amaçla yararlanmak için kullanılan en önemli kurum olur ve CHP'nin girişimleri ile halkevlerinde sinema faaliyetleri yaygınlaştırılmaya çalışılır. Parti merkezindeki idarecilerin sinemaya atfettikleri rol halkevi idarecileri tarafından da benimsenmekle birlikte, bu ikinciler için sinema aynı zamanda yöre halkının büyük ilgisine mazhar olan ve halkevlerini canlandıran bir eğlence vasıtası olarak görülür. Diğer taraftan sinema faaliyeti halkevlerinin kütüphane, tiyatro, spor ya da folklor çalışmaları gibi diğer faaliyet alanlarına kıyasla daha fazla maddi yatırım gerektirir ve bu durum, sinemanın halkevlerinde yaygınlaşması önünde temel engel oluşturur. Ücretli film gösterimleri yapılarak bu soruna bir ölçüde çözüm üretilebilecek olsa da Parti merkezi halkevlerinin gelir getirici faaliyetler yapmasını kabul etmemiş ve ücretli film gösterimlerine uzun yıllar izin vermemiştir. Açıldığı tarihten itibaren mali sıkıntılar yaşayan halkevlerinin idarecileri ise sinemayı ek gelir kaynağı olarak görerek Parti merkezinin sinemadan gelir elde etme yasağını kaldırması için ısrarlı taleplerde bulunur ve hatta bazıları bu yasağı delmeye çalışır. Sinemanın eğitici ama aynı zamanda eğlendirici özelliği; büyük bir yatırım gerektirdiği halde gelir kaynağı da olabilmesi, kısaca sinemanın birbirinden farklı ama birbirini tamamlayan iki yönlü özellikleri halkevlerindeki sinema faaliyetinin ücretsiz ya da ücretli olması meselesinde düğümlenir. Bu düğüm, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin yarattığı ulusal ve uluslararası şartlara uyum sağlamanın da bir sonucu olarak, 1946 yılında Parti merkezinin ücretli faaliyetlere izin vermesi ile çözülmüş, ancak verilen izin, var olan sorunları tamamen ortadan kaldıramamıştır.

Cumhuriyetin ilk döneminde devlet destekli sinema faaliyetinin inceleneceği bu çalışmada, halkevlerindeki ücretli film gösterimleri konusuna odaklanılacaktır. Bu kapsamda bir yandan Parti merkez yöneticilerinin halkevlerinde gerçekleştirilen sinema faaliyetini nasıl konumlandırdığı, ücretli gösterimlere izin vermeme gerekçeleri ve bu kararlarındaki değişimin sebep ve sonuçları, diğer yandan yerel idarecilerin sinemadan beklentileri, ücretli faaliyet yapma isteklerini nasıl gerekçelendirdikleri ve

 Adadağ Ö (2022). Halkevlerinde Ücretli Film Gösterimleri: Yasaktan Teşvike. *Mülkiye Dergisi*, 46(4), 992-1028.

Makale Gönderim Tarihi: 17.01.2022, Makale Kabul Tarihi: 21.09.2022.

ayrıca yerelde sinemanın nasıl alımlandığı gibi sorulara cevap aranacaktır. Çalışmanın temel alacağı kaynaklar arşiv kayıtlarında bulunan Parti Genel Sekreterliği, Parti İl İdare Kurulları, valiler, bölge müfettişleri, halkevi idarecileri gibi hepsi parti üyesi olan ama sinema faaliyetinin ücretli olup olmamasına farklı şekilde yaklaşan kurum ve aktörler arası yazışmalar ile ücretli gösterimlerle ilgili yöre sakinlerinin Parti'ye gönderdiği talep ve şikâyet mektuplarıdır.

Anahtar Sözcükler: Halkevleri, Sinema, CHP, Film, Ücretli Gösterim.

Paid film screenings in the People's Houses: From Prohibition to Incentive

Abstract

During the mid-1930s in the young Turkish Republic cinema was intended to be used as a propaganda tool. The people's houses which were opened in 1932 in diverse parts of the country to ingrain the Kemalist reforms were institutions where cinema was used for the propaganda purposes. With the initiatives of the Republican People's Party (RPP) cinema activities were aimed to be expanded. The role attributed to cinema by the party executives were embraced also by the administrators of the people's houses however the second group considered cinema also as an entertaining tool that rejuvenated the people's houses and attracted the local population. Besides, cinema required a bigger investment with respect to the other activities of people's houses such as library, sports or folk dancing, and that was the main obstacle for cinema to become more widespread. This problem could have been resolved to some extent through paid screenings, however the party did not allow the people's houses to host income generating activities and did not permit paid screenings for a long period. The executives of the people's houses that experience financial problems since the early days considered cinema as a side-income and make insistent demands to party to lift the ban on the paid film screenings, some even attempted to break the ban. This gridlock was overcome by the decision of the party to permit paid activities as a consequence of adaptation to the national and international conditions in the post war era, however this permission did not resolve existing problems completely.

In this study where the state-supported film activities will be examined the main focus will be on the paid film screenings in the people's houses. Within this framework the study will seek answers to questions such as on the one side the way how party executives position the cinema activities in the people's houses, their motives behind not permitting the paid screenings and the reasons and consequences of their change of decision; on the other side the expectations of the local administrators from

cinema, the way they justify their demand to make paid activities and how cinema was perceived in the local contexts. The study will build on written correspondence within the archival registry among the actors and institutions who are all party members but who approach the paid screening issue differently such as general secretariat of the party, provincial administrative board of the party, governors, regional inspectors and the request and complaint letters sent by the locals to the party regarding the paid screenings.

Keywords: People's Houses, Cinema, RPP, Film, Paid Screening.

Giriş

1937 yılının başından itibaren Ayancık (Sinop) Halkevi gösterici sinema makinesi almak istese de makinenin fiyatı ve hangi marka olacağıyla ilgili sorunlar yüzünden alım işlemi uzar. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreterliğinin onayı sonrası, ancak bir buçuk yıl kadar süre geçtikten sonra, Mayıs 1938'de makine satın alınır. Ayancık CHP İlçe Başkanı makinenin alım işlerini hızlandırmak için Aralık 1937'de Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı'ya "Ağabeyimize" hitabıyla gönderdiği mektupta, o zamana kadarki gelişmeleri özetleyip sinema gösterimlerinin başlaması için halkın sürekli talepte bulunduğunu belirtir ve sinema makinesinin gerekliliğini açıklarken "halkın terbiyevi ve içtimai kalkınmasında büyük hizmeti olacak sinema… aynı zamanda bizim için mükemmel bir varidat membaı [gelir kaynağı] olacaktır" ifadelerini kullanır.[1]

Ayancık Halkevi yöneticilerinin sinema makinesi edinme çabası, iki dünya savaşı arası dönemde birçok ülkede olduğu gibi, genç Türkiye Cumhuriyeti'nde de sinemadan eğitici amaçla yararlanma kapsamındaki girişimlerden biridir. 1. Dünya Savaşı sonrası iktisadi, toplumsal ve siyasi yeniden yapılanma sürecinde sinema eğitici amaçla kullanımdadır. Siyasal rejimleri birbirinden farklı nitelikler sunsa da özellikle sinema alanında altyapısı gelişmiş birçok Avrupa ülkesinde hükümetler farklı alanlardaki politikalarını halka aktarmak ve bu politikalara rıza üretmek için sinemadan yararlanır. İki dünya savaşı arası dönemde Fransa'da Eğitici Sinema Ofisleri, İtalya'da Faşist dönemde devletleştirilen LUCE (Eğitici Sinema Birliği), Ekim devrimi sonrası Rusya'da seyyar sinema örgütlenmeleri bu tip yapılanmalara örnektir (Bertin-Maghit, 2008; Vignaux, 2007; Sevilla, 2015; Hay, 1987: 201-232; Sumpf, 2007; Adadağ, 2012). Filmlerin eğitici amaçla kullanımı o kadar yaygındır ki Milletler Cemiyeti bünyesinde Kasım 1928'de, temel amacı eğitici filmlerin dünya çapında üretimi, dağıtımı ve değişimini teşvik etmek olan Uluslararası Eğitici Sinema Enstitüsü kurulur (Taillibert, 1999). Türkiye'de de Kemalist devrimi kökleştirmek için etkin şekilde hizmet

edeceği düşünülen ve bu sebeple geliştirilmesi hedeflenen araçlardan biri sinema olacaktır. Sinemanın Türkiye Cumhuriyeti'nde bu amaçla kullanımını yaygınlaştırmak için 1930 ve 40'lı yıllarda birçok adım atılarak kanunlar çıkarılacak, kaydedici ve gösterici makineler satın alınacak, filmler çekilecek ve farklı kaynaklardan tedarik edilen filmlerin halka ulaşması için çaba gösterilecektir. Filmleri halka ulaştırmak için kullanılan mekânların başında ise temel amacı devrimin fikirlerini ülke içinde yaygınlaştırmak ve kökleştirmek olan, 1932 ila 1951 yılları arası CHP'nin kültür organı olarak faaliyet göstermiş ve ülkenin farklı bölgelerinde açılmış halkevleri gelir.[2]

1932 yılında açılmaya başlayan ve ilerleyen yıllarda sayıları hızla artan halkevlerinin birçoğu sinema makinesi edinip piyasadan temin edilen kurmaca filmleri ücret karşılığı göstermek isteyecek ve taleplerini Parti merkezine farklı gerekçelerle sunacaktır. Bu gerekçelerden biri de Ayancık'tan gönderilen mektupta dile getirilen halkevlerinin harcamalarında kullanmak üzere halkevlerine gelir temin etmektir. Ancak Parti merkezi uzun yıllar boyunca halkevlerindeki diğer tüm faaliyetler gibi sinema gösterimlerinden de ücret alınmasına izin vermez. Zira CHP merkez yöneticileri için sinema gelir getirici bir faaliyet değil, bir 'kültür organı' olarak işlev gören halkevlerinin Parti'yi tanıtmak ve devrimin fikirlerini yaymak için kullanacağı araçlardan biri olmalıdır. Bu kapsamda halkevlerinde 'halk terbiyesi'ne katkısı olacak 'eğitici filmler'in[3] ücretsiz olarak gösterilmesi esastır. Ancak sinema faaliyetinin önemli maddi yatırım gerektirmesi, buna karşın halkevlerinin mali yetersizlikleri dikkate alındığında ücretli faaliyetlere izin konusu merkez ve yerel yöneticiler arasında önemli gündemlerden biri olacaktır.

Türkiye sinema tarihi üzerine yapılan çalışmalarda devlet ile sinema ilişkisi öncelikli olarak kurmaca filmler üzerinden okunurken; devlet aygıtının sinemaya yeteri kadar önem vermediği, sinemayı sadece vergiler yoluyla gelir elde etmek için bir araç olarak gördüğü ve somut verilere dayanmadan Cumhuriyet'in ilk yıllarında sinemadan propaganda aracı olarak yararlanılmadığı tekrar edilmiştir (Özön, 1995: 54; Onaran, 1999: 101; Arslan, 2011: 41-42). Diğer yandan halkevleri üzerine birçok akademik çalışma yapılmış olmasına rağmen[4] halkevlerindeki sinema faaliyetlerine odaklanan çalışmaların sayısı sınırlıdır (Çakan, 2004: 292-298; Öztürk, 2005: 155–204; Çeliktemel-Thomen, 2015; Akçalı, 2016: 197-355, Adadağ, 2016: 181-187; 2020, 2022). Bu çalışmalar içinde ise sinema faaliyetine dair önemli meselelerden biri olan bu faaliyetlerden halkevlerinin gelir elde etmesi konusu incelenmemiştir. Bu eksikliği tamamlama amacındaki makalede, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde sinemanın devlet aygıtı tarafından kullanımı ücretli film gösterimleri konusuna odaklanılarak ele

alınacaktır. Bu çerçevede sinemanın ve ücretli film gösterimlerinin halkevleri için nasıl bir önem taşıdığı; Parti merkez yöneticileri ve yerel yöneticilerin halkevlerindeki sinema faaliyetinden bekledikleri faydanın neler olduğu; Parti merkezinin ücretli film gösterimleri hakkında aldığı kararların yerelde nasıl uygulandığı, yerelden bu konuda gelen taleplerin Parti merkezinde nasıl karşılık bulduğu; Parti'nin halkevlerindeki sinema faaliyetiyle amacına ne ölçüde ulaştığı gibi bir dizi soruya cevaplar verilmeye çalışılacaktır. Çalışmada ilk olarak Parti merkezinin halkevlerindeki sinema faaliyetinin ücretsiz olması için yaptığı düzenlemeler ve bazı halkevlerinin bu düzenlemelere rağmen ücretli gösterimler yapma girişimleri, ardından halkevlerinin neden ücretli gösterim istedikleri, Parti merkezinin ise neden buna izin vermediği açıklanacak, son kısımda ise 1946 yılından itibaren Parti yönetiminin ücretli faaliyetlere izin vermesi ve bu iznin siyasal ve iktisadi sebepleri ile yarattığı sonuçlar incelenecektir.

Halkevleri dokuz şubesi ile farklı alanlarda faaliyet gösterirken bu faaliyetlerle ilgili yazışmaları Parti Genel Sekreterliği ile yapar. Parti Genel Sekreterliği CHP örgütünün kararlarını tüm Parti teşkilatına tebliğ ve bu kararların işleyişini takip etmek ile sorumlu olduğu gibi, Parti'ye gelen başvuruların kabul edildiği mercidir (CHFNP, 1931: 7). Bu sebeple halkevleri ile Genel Sekreterlik arasındaki yazışmalar Ankara'daki Parti merkezinin direktiflerini, halkevlerinin farklı konulardaki talep ve sorularını ve bunlara Genel Sekreterliğin cevaplarını içerir (CHFHT, 1932: 9; CHPHİTT, 1940: 10). Bunlara ek olarak halkevleriyle ilgili konularda Genel Sekreterlik halkevinin bağlı olduğu CHP İl İdare Kurulu ya da bölge müfettişleriyle yazışır. Çalışmada temel alınacak kaynaklar, Devlet Arşivlerinde bulunan hepsi Parti üyesi olan ama sinema faaliyetinin ücretli olup olmamasına farklı şekilde yaklaşan bu kurum ve aktörler arası yazışmalar ve ücretli gösterimlerle ilgili yöre sakinlerinin Parti'ye gönderdiği talep ve şikâyet mektuplarından oluşuyor.

"Sinemadan Ticari Gaye Beklenmemelidir"

Halkevleri CHP örgütünün bir parçasıdır ve her açıdan Parti ile organik bir bağa sahiptir: Halkevlerine herkes üye olabilse de sadece CHP üyeleri ve devlet memurları halkevlerinin yönetiminde yer alabilir; halkevi başkanı yerel Parti teşkilatının yöneticileri arasından seçilir; halkevlerinin açılma kararı Parti merkezince alınırken bütçesinin ve işleyişinin kontrolü Parti'nin yerel örgütleri tarafından yapılır (CHFHT, 1932).[5] Bu çalışmanın ana eksenini oluşturan ücretli faaliyetlerle bağlantılı olan mali işler açısından baktığımızda ise halkevleri, farklı kaynaklardan bütçesini oluştururken (Akter, 2018) gelir ve gider işleri için bağlı bulundukları Parti teşkilatının izniyle hareket eder. Bu kapsamda halkevleri paralı işlerle doğrudan uğraşamaz, onun adına Parti il örgütü bu konuyla ilgilenir (CHPHİTT, 1940).[6]

Bu genel ilkeler talimatnamelerde yer alsa da 1932 yılında halkevleri faaliyetlerine başlarken yayınlanan ilk Talimatnamede ne halkevlerinde gerçekleştirilecek sinema faaliyetlerine ne de halkevlerine gelir temin etmek için yapılacak ücretli faaliyetlere yönelik açık ve ayrıntılı bir düzenleme bulunur. Talimatnamenin 13. maddesinde sinemadan istifade şeklinin ayrıca düzenleneceği belirtilirken 44/f maddesinde ise Halkevleri Sosyal Yardım Şubesinin bulunduğu bölgede yapacağı yardımlara kaynak bulmak için ücretli gösteriler düzenleyebileceği belirtilir (CHFHT, 1932: 7, 15).

İlerleyen yıllarda halkevlerinin işleyişini iyileştirmek için uygulamalardan ve yeni ihtiyaçlardan hareketle 1932 Talimatnamesine eklemeler ve değişiklikler yapılacak, farklı konularda yeni talimatnameler ve çok sayıda genelge yayınlanacaktır. Örneğin halkevleri gelir elde etmek için ücretli faaliyet düzenleme isteklerini merkeze ilettiklerinde CHP Umumi İdare Heyeti konuya açıklık getirmek için Ağustos 1934'te bir genelge yayınlar. Buna göre "bir ilim ve kültür müessesi olan Evlerin hiçbir suretle" kendi kendine yardım toplamak ve gelir kaynağı oluşturmak için girişimlerde bulunmaması ve bu doğrultuda salonlarını kiralamaması, temsillerden para almaması gerektiği belirtilir.[7] Bu düzenlemeye rağmen bazı halkevlerinin ücret karşılığı piyasadan temin ettiği kurmaca filmlerin gösterimini yaptığı tespit edilince Genel Sekreterlik Şubat 1939 tarihli yeni bir genelge ile ücretli sinema faaliyetlerine özel açıklama yaparak halkevlerinin gelir temini amacı ile sinema işletmesinin yasak olduğunu bildirir.[8]

Genel merkezin halkevlerini genel olarak tüm gelir sağlayıcı faaliyetlerden ve özel olarak sinema işletmesinden menetmesine rağmen halkevlerinin en sık şekilde yaptığı ya da yapmak istediği gelir getirici faaliyet film gösterimidir. Mayıs 1938 tarihinde Zonguldak Halkevinin sinema makinesi ve salonunu kiraya vererek işletme önerisi geldiğinde Genel Sekreterlik yukarıda değinilen 1934 tarihli genelgeyi hatırlatarak "Eviniz sinema salonunun kiraya verilmesi doğru olmayacağı gibi halka gösterilen sinemadan da para alınması muvafık değildir" şeklinde cevap verir.[9]

Ancak ileride değinilecek örneklerin de göstereceği gibi Genel Sekreterliğin yayınladığı düzenlemeler amacına ulaşmayacak, bazı halkevleri ücretli gösterim yapmaya devam edecek ve bu faaliyetlerini sürdürme isteklerinde ısrar edecektir. Bir önceki önerisi reddedilmiş Zonguldak Halkevi, Ekim 1939 tarihinde bu defa Zonguldak CHP İl İdare Heyeti Başkanlığı aracılığıyla Genel Sekreterliğe halkevlerindeki ücretli faaliyetler ve özel olarak sinema işletmesi hakkında bir değerlendirme yazısı gönderir. Ekleri dâhil 35 sayfalık bu rapor

hem uzunluğuyla hem de halkevlerinde ücretli film gösterim süreci hakkında ayrıntılı bilgi ve yorum içermesiyle halkevleri ile Genel sekreterlik arasındaki rutin yazışmalardan farklılaşır. Mektubun gönderildiği tarihe kadar konuyla ilgili hukuki düzenlemeleri değerlendiren ve bu düzenlemeler hakkında çıkarımlarda bulunan rapor, ücretli faaliyetlere Parti'nin koyduğu sınırlara uyarak devam edilebileceği sonucuna varır.[10] Bu yoruma dayanarak beş aydır Halkevinde ücretli film gösterimleri yaptıklarını belirten Zonguldak İl İdare Heyeti aynı yazıda karşılaştıkları sorunları ve bunları nasıl çözdüklerini de anlatır. Sorunların başında, yazıda belirtildiği şekliyle, "Halkevi gayelerine uygun, güzel sanatların en üstün örneklerini veren ve tarih, tabiat ve sanat bilgileri, hayat ve ahlak tezleri bakımından medeni ve milli terbiye vasıtası olmak maksadına hizmet eden filmleri" piyasadan bulmakta yaşadıkları zorluklar gelir. İstanbul'daki özel film şirketleriyle irtibata geçildiğini, büyük zorluklar sonrası İstanbul'da gösterime giren kurmaca filmler arasından "Halkevinin güttüğü hedeflere uyan filmleri" kiralayarak Zonguldak'a getirebildiklerini anlatan yazı, aynı zamanda hangi tarihlerde hangi filmlerin gösterildiğini[11], gösterimler için yapılan harcama ve bilet satışlarıyla elde edilen gelirin ayrıntılarını aktarır. Yazıda vurgulanan konulardan biri de bu faaliyetle kâr amacı güdülmediği, şehirdeki özel sinema ile rekabete girilmediği, hatta yaptıkları yeniliklerle kâr amacı güden özel sinema işletmecisine örnek teşkil ederek özel sinemanın altyapısını ve gösterdiği filmlerin kalitesini artırmasına vesile oldukları ve tüm bunların iyi şartlarda ve kaliteli film seyreden halkın menfaatine olduğudur. Halkevinde sinema gösterimlerinin kalitesini artırmak için yapılanlar anlatılırken salonun sıhhi şartlarının iyileştirilmesi, koltukları numaralandırma, bilet basımı, salonda yer gösteren görevli kullanma, seyircileri biletinde yazan numaralı koltuğa oturtma, salona ücretsiz girmek isteyenleri önleme gibi uygulamalar sıralanır. Salonda sessizliği ve düzeni sağlayacak tüm bu önlemleri uygulamak için çok uğraştıkları ve sonuç olarak başardıkları da belirtilir.[12]

Bu tespitler sonrası rapor, sinemanın ücretli gösterimle işletilmesi hakkında öneri de getirir. Zonguldak'ta filmleri düzenli takip eden, her filme gelen birçok aile olduğu, bunlardan gelir seviyesi iyi olanlara aylık ya da yıllık abonelik satılması ve böylece sinema gösterim masrafının karşılanması, aboneliklerden arta kalan yerlere de ücretsiz şekilde seyirci alınması önerilir. Tüm bu süreçte Genel Sekreterlikten gönderilen filmlerin ücretsiz gösterimine devam edileceği de ayrıca belirtilir. Bu ayrıntılı açıklama ve önerilere Genel Sekreterliğin verdiği cevap ise kısa ve gayet nettir. Talimatnamelerin halkevlerinin film gösterimleri ile gelir temin etmesine imkân tanımadığı, sinemanın ancak ücretsiz olarak işletilebileceği belirtilir ve "Parti ve halkevleri teşkilatımızın bu gibi işlerle uğraşmamaları" rica edilir.[13]

Lamprou'nun (2009) halkevleri üzerine yaptığı çalışmasında ortaya koyduğu konulardan biri merkez ile yerel idare arasındaki ilişkinin yukarıdan aşağıya talimatların düzenli bir şekilde uygulandığı, yazılı hukuki düzenlemelerin harfiyen takip edildiği bir yapı sunmadığıdır. Merkezi yöneticilerin aldığı kararlar yereldeki toplumsal dinamikler, yerel iktidar ilişkileri gibi bir dizi etmenle yerelde farklı şekillerde karşılık bulabilir. Devlet ve toplum ilişkisinin çok yönlü ve çok boyutlu olduğunu vurgulayan bu tespit, yereldeki aktörlerin merkezden gelen kararları uygulayabileceği gibi, bu kurallara direnmek, kuralları dönüştürmek, değiştirmek gibi farklı tepkiler verebileceğini ortaya koyar. Zonguldak örneğinde de bu tespitlere benzer bir durum gözlemlenebilir. Zonguldak'taki Parti yönetimi halkevlerindeki ücretli faaliyetlere dair merkezin kararlarına farklı stratejilerle yaklaşır: Hukuki düzenlemede boşluklar aramak, düzenlemeyi kendi amacı doğrultusunda yorumlamak, kuralları yerelde uygularken esnetmeye çalışmak. Bu stratejiler kapsamında halkevinde ücretsiz gösterimler de yapıldığı, ücretli gösterimlerde kullanılan kurmaca filmlerin halkevi amaçlarıyla uyumlu olduğu, ücretli gösterimden kâr elde etmek amaçlanmadığı, bu faaliyet ile şehirdeki özel sinemanın işleyişine engel olunmadığı, bilakis ona katkı sunulduğu gibi bir dizi argümanla merkez tarafından koyulan kuralların sınırları içinde hareket edildiği kanıtlanmaya ve böylece kurala uymama meşrulaştırılmaya çalışılır.

Zonguldak Halkevi yasağa rağmen sinema işlettiğini ve buna devam etme isteğini açıkça dile getiren, bunu da ayrıntılı şekilde gerekçelendirmeye çalışan bir strateji izlerken, başka halkevleri ise ücretli film gösterimlerini merkeze haber vermeden devam ettirecek ve bu durum ancak Genel Sekreterliğe gönderilen şikâyet mektupları sonrası ortaya çıkacaktır. Dilekçe/şikâyet mektupları Tek Parti döneminde vatandaşların farklı gerekçelerle Parti merkez yönetimine başvurularının önemli bir aracı olarak yaygın şekilde kullanılır. Parti yönetimine gönderilen dilekçe ve şikâyet mektupları iki temel işlev görür: İktidar ve toplum arasında karşılıklı bir iletişim kanalı oluşturmak ve Parti merkezinin Parti/devlet örgütünün işleyişini denetlemesine imkân sunarak daha verimli bir yönetim sistemi tesis etmek (Akın, 2003; Lamprou, 2007).[14] Akın (2003: 103) erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde merkezi yöneticilerin dilekçe yazma pratiğini teşvik ettiğini ve dilekçelere cevap verildiğini belirtirken bunu "rejimin çeşitli sebeplerden dolayı az olan meşruiyetini artırma stratejisi olarak" yorumlar. Gerçekten de bu çalışma kapsamında ele alınan dilekçelerde de görüleceği gibi, mektuplar Parti tarafından dikkate alınarak ilgili birimlerce takip edilmiş, hem dilek/şikâyet sahibine tatmin edici cevaplar verilmeye çalışılmış hem de bu dilek/şikâyetlerin konusu olan eksikliklerin giderilmesi için çaba gösterilmiştir.

Örneğin 1938 yılında sinema makinesi satın alan Trabzon Halkevinin ücretli

film gösterimleri yaptığı Eylül 1939'da şehirdeki özel sinema işletmecisinin şikâyet mektubu sonrası merkez tarafından öğrenilir. Trabzon'da bulunan Yıldız Sineması sahibi Genel Sekreterliğe gönderdiği mektupta uzun yıllardır çalıştığı sektörde Halkevinin kendisine rakip haline geldiğini belirtir. Yazıda Trabzon Halkevinin film gösterimlerinde sıradan bir sinema salonu gibi halktan ücret aldığı, Halkevi görevlilerinin İstanbul'a giderek filmleri bedellerinin iki üç misli fiyata alıp Halkevini zarara soktuğu, Halkevinde gösterilemeyecek "polis, kovboy, macera filmleri" gösterildiği, özetle Trabzon Halkevinin kurulma amacı ile uyumsuz bir şekilde "en hasis bir tüccar zihniyeti ile" hareket ettiği tespitleri yer alır. Şikâyet sahibi Halkevi talimatnamelerine gönderme ile "Halkevi ne bir ticaret müessesesi ne de sinemacılık şirketidir" diyerek talimatnamelere uymayan bu durumun engellenmesini talep eder. Şikâyet sahibi sinema girişimcisinin, şikâyetini gerekçelendirirken kullandığı dil dikkat çekicidir. Parti merkezine gönderilen diğer birçok dilek/şikâyet mektubunda olduğu gibi (Akın, 2003: 118-125; Lamprou, 2009: 200-203) bu örnekte de şikâyet sahibi talebinin meşruiyetini artırmak, istediğini elde etmek için Parti merkezinin söylemini kendi çıkarlarına uyarlar. 'Resmi söylem' tekrar edilerek şikâyet kişisel olmaktan çıkarılıp Parti/devlet sorunu olarak sunulur. Nitekim, şikâyet mektubundan bir hafta sonra Genel Sekreterlikten Trabzon CHP İl İdare Heyetine gönderilen yazıda Şubat 1939 tarihli tamim hatırlatılır ve Halkevlerinin gelir temini maksadı ile ücret karşılığı halka sinema göstermesinin teklif edilemeyeceği aşikârken Trabzon Halkevinin paralı sinema işletmesinin mümkün olmadığı ve derhal bu işe bir son vermesi gerektiği belirtilir.[15]

Bazı farklılıklarla beraber benzer bir durum Aydın'daki Park Sineması sahibi Hakkı Darcan'ın şikâyeti sonrası süreçte de görülür. 1938 yılı başından itibaren aralıklarla Aydın Halkevinin faaliyetleri hakkında şikâyette bulunan Darcan, Halkevinin yaptığı her türlü gösteri faaliyetinin kendisiyle rekabet oluşturduğu, sinemasına gelen seyircileri azalttığı iddiasındadır. Mart 1939 tarihinde Hakkı Darcan'ın Halkevi salonunun tiyatro gruplarına kiralandığı yönündeki şikâyeti Genel Sekreterlik tarafından incelendikten sonra haklı bulunmaz. Kasım 1939 tarihinde ise Darcan bu defa Halkevinde ücretli sinema gösterimi yapıldığını belirterek Halkevinin yayınladığı sinema gösteriminin reklamı olan el ilanını mektubuyla birlikte Genel Sekreterliğe gönderir.[16] Aydın Halkevi, durum hakkında bilgi soran Genel Sekreterliğe verdiği cevapta Aydın İli İdare Heyeti ve Bölge Müfettişinin onayıyla ve talimatnamelere uygun şekilde Halkevi Sosyal Yardım Şubesinin yararına ücretli gösterim yaptığını bildirirken, Hakkı Darcan ile rekabet içinde olmadıklarını ve salı günleri ücretsiz gösterim yaptıklarını da belirtir. Açıklamanın sonunda ise, merkez tarafından belirlenen kurala uymamanın yaygın bir durum olduğunu ortaya koyan ve bu durumu

kendi talebinin gerekçesi olarak sunan şekilde, başka halkevlerinin de ücretli gösterim yaptıkları hatırlatılır ve ücretli gösterimin devam etmesi için izin istenir. Genel Sekreterlik bu talebe verdiği cevapta ücretli sinema gösterimi yapan diğer halkevlerinin yanlış yaptıkları ve bu faaliyetlerinin engellendiğini, Aydın Halkevinin de Sosyal Yardım Şubesi yararına olsa dahi sürekli yaptığı ücretli gösterimleri durdurması gerektiğini belirtir.[17]

Aydın Halkevi ile Genel Sekreterlik arasındaki bu yazışmanın da gösterdiği gibi yukarıda değinilen 1932 tarihli Talimatnamenin 44/f maddesi halkevlerinin, Sosyal Yardım Şubesi adına kullanılmak üzere ücretli faaliyette bulunmasına imkân vermektedir, ancak bunun sınırları net bir şekilde belirlenmemiştir ve bazı halkevleri sürekli olarak yaptıkları ücretli gösterimleri, düzenlemedeki bu boşluğa dayanarak gerekçelendirmektedir. Genel Sekreterlik farklı şekillerde kendini gösteren bu sorunu çözmek amacıyla Ocak 1940 tarihinde bazı halkevlerinin "sinema faaliyeti ve işletilmesi hakkında yanlış telakkilere düştüğünü" belirterek uyulması gereken kuralları sıraladığı bir genelge yayınlar.[18] Bu kurallar kısa bir süre sonra Talimatnamelere eklenir (HÇT, 1940: 15; CHPHİTT, 1940: 7-14) ve böylece 1932 yılından beri ilk defa halkevlerindeki sinema faaliyeti talimatname seviyesinde, ayrıntılı şekilde düzenlenmiş olur. Bu yeni düzenlemeye göre "halkevleri hiçbir şekilde kendilerine varidat temini ile meşgul olamazlar"; "halkevi salonları hiçbir sebeple kiraya verilemez"; "sinemadan ticari gaye, halkevlerine gelir temini maksadı beklenilmemelidir. Halkevlerinde sinemanın parasız olması esastır." Ücretsiz gösterilecek filmler, Parti ve devlet kurumlarının halkevlerine göndereceklerdir. Bu net sınırlamalara istisna ise kamu yararına hizmetleri onaylanmış hayır cemiyetlerinin gelir elde etmeleri için halkevleri salonlarında ücretli faaliyet yapmasına izin verilmesidir. Ayrıca, halkevlerinden gelen taleplere bir ölçüde cevap vermek amacıyla eklendiği düşünülebilecek bir madde ile halkevlerinin sosyal yardım şubesinin yararına olmak ve sayısı yılda 12 defayı geçmemek üzere halkevlerinin piyasadan tedarik edecekleri filmleri ücret karşılığı göstermelerine izin verilir. Sonuç olarak genelgede ifade edildiği üzere "Halkevi salonları paralı sinema faaliyetine tahsis edilemeyeceği gibi bu maksatla kiraya da verilemeyecektir".[19]

Halkevlerinin düzenlemedeki boşluktan yararlanmak gibi stratejilerle ücretli gösterimlere devam etmesine karşılık olarak Parti merkezi bu yeni düzenlemeyi yapmış ve sinemaya dair ücretli faaliyetlerin sınırlarını açık bir şekilde belirlemiştir. Ancak yine de sorun tam olarak çözülmeyecektir. Birçok halkevi, daha önce olduğu gibi ücretli gösterim taleplerine, bazı halkevleri ise yeni düzenleme ile belirlenen sınırları esnetip ya da kurala uymayıp ücretli gösterim yapmak için farklı yollar izlemeye devam edecektir. Ayrıca Genel Sekreterlik

bazı halkevlerine ücretli faaliyet izni vererek koymuş olduğu kuralda istisnalar yaratacak ve ayrıca kuralın uygulanmasında farklılıklar oluşmasına imkân sunacaktır.

Yasağa Rağmen Devam Eden Ücretli Gösterimler ve Gösterim Talepleri

Ocak 1940 düzenlemesi sonrası Afyon Valisi ve Bölge Müfettişi farklı tarihlerde Genel Sekreterliğe gönderdikleri yazılarda, zaten yapılmakta olan ücretli gösterimlerin devam etmesini ve Halkevi sinemasının "çok az bir ücret karşılığında Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından işletilmesine izin verilmesini" talep eder.[20] Genel Sekreterlik bu birbiri ardına gelen ısrarlı taleplere olumsuz cevap verse de son teklifi, şehirde halkın sinema ihtiyacını karşılayacak başka bina bulunmadığı ve sinema salonu ile halkevi binasının girişleri farklı yerden olduğu için belirtilen şartlara[21] uymak kaydıyla uygun gördüğünü bildirir. Bu izin sonrası Afyon Halkevi sineması Mayıs 1941'den itibaren Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından işletilmeye başlanır.[22] Ancak aynı izin Erzurum Halkevine verilmez. Haziran 1942 tarihinden itibaren Erzurum'da Çocuk Esirgeme Kurumu adına Halkevi salonunda ücretli film gösterildiği, bu ildeki özel sinema sahibinin şikâyetine konu olunca Genel Sekreterlik ücretli gösterimin durdurulmasını ister.[23]

Afyon ve Erzurum Halkevleri örneklerinden hareketle Genel Sekreterliğin düzenli yapılan ücretli film gösterimine ancak sosyal yardım yararına olduğunda ve o ilde özel sinema işletmesi yoksa istisnai olarak izin verdiği sonucuna varılabilir. Ancak Aydın Halkevi örneği durumun bu kadar net olmadığını gösterir. 1940 yılı başında ücretli faaliyetleri düzenleyen genelge yayımlandıktan hemen sonra Aydın Halkevi ücretli faaliyetlere son verdiğini ve bundan sonra yeni tamimi dikkate alarak hareket edeceklerini bildirse de[24] daha önce de şikâyette bulunan özel sinema işletmecisi Hakkı Darcan'ın şikâyetleri bir yıl sonra yeniden başlar. 1941 ila 1946 yılları arası Aydın Valiliği, Parti Genel Sekreterliği, İçişleri Bakanlığı, Başbakanlık dâhil olmak üzere idarenin farklı birimlerine en az dört kere şikâyet mektupları gönderen sinema işletmecisi Aydın Halkevinde "her gece para ile film gösterildiğini", "Halkevi duvarlarının reklam afişleri ile baştan başa dolu bir panayır sineması halini aldığını" belirtir.[25] Her bir şikâyet dikkate alınır, merkez tarafından görevlendirilen Müfettiş konuyu inceler ve aylar süren yazışmalar devam eder. Nisan 1941 tarihli şikâyet sonrası merkez için şaşırtıcı bir durum vardır, zira hem yeni düzenlemeye rağmen ücretli gösterimler devam etmektedir hem de Bölge Müfettişinin yakın dönemde gönderdiği 6 aylık raporlarda soruna dair bir tespit olmadığı gibi sinema faaliyetlerinin talimatnamelere uygun olduğu izlenimi doğmaktadır.[26] Konuyu incelemek üzere tekrar Aydın'a giden Müfettiş şikâyete konu olan dönemde ilkokul himaye heyetlerinin yararına 18

defa ücretli gösterim yapıldığını belirtir. 1940 tarihli Çalışma Talimatnamesine aykırı şekilde bir yılda 12 defadan fazla, 20 günlük süre içinde 18 gösterim yapılmış olmasına rağmen Müfettişin tespiti "Aydın Halkevinin talimatname ve merkezden gönderilen kat'i emirler hilafına hareket etmediği" yönündedir.[27] Bunun sebebi ise Hayır Cemiyetlerinin halkevleri salonlarında paralı müsamere vermesine izin veren İdare ve Teşkilât Talimatnamesinin (1940: 14) 60. maddesidir. Görünen odur ki ücretli faaliyetlerde yapılan 1940 yılındaki düzenlemeler de ücretli film gösterimi sorununa nihai çözüm olmamıştır. Nitekim, ilerleyen yıllarda aynı durum devam edecek, hatta hem sayı açısından izin verilenden çok fazla hem de düzenlemeye aykırı şekilde sosyal yardım kapsamı dışında Parti'nin özel işi için ücretli gösterim yapılmış olmasına rağmen Müfettiş bu faaliyetleri de yönetmeliğe uygun olarak değerlendirecektir. Üstelik Müfettiş raporunda, şikâyet sahibi Darcan'ın kendi iddiasının aksine "fakru zaruret içinde bulunmadığı", zira "yetiştirdiği yarış atının koşularında bulunmak üzere İstanbul'da olduğu" için kendisine ulaşılamadığı, "pul kaçakçılığından davası" olduğu, "belediyeye elektrik borcu" olduğu, sinema salonunu uyarılara rağmen iyileştirmediği aktarılır. Tüm bu tespitler yukarıda değinilen şikâyet sahibinin rejimin ilkelerine gönderme yapıp resmi söylemi tekrar etmesine benzer şekilde, ama bu defa Parti Müfettişi tarafından tersine çevrilmiş bir durumu ortaya koyar. Yerelde olan bir anlaşmazlık merkeze aktarılırken aktaran kişi, sıradan bir vatandaş ya da Parti müfettişi olsun fark etmeksizin, kendi fikrini kuvvetlendirmek amacıyla Parti merkezi tarafından destek görecek kalıpları yardıma çağırır. Nitekim şikâyet sahibi Müfettiş raporunda genel kabul gördüğü düşünülen değerlere ve mevzuata aykırı davranan kişi olarak sunulur, şikâyet anlamsızlaştırılmaya çalışılır ve şikâyetin "her bakımdan" yersiz olduğu sonucuna varılır.[28] Sonuç olarak yönetmeliğe aykırı olsa da müfettişlerin tespitleri doğrultusunda fiili bir durum ortaya çıkar ve Aydın Halkevinde ücretli faaliyetler devam eder. Bu Halkevinde ücretli gösterimler o boyuta varır ki Mart 1943 tarihinden itibaren Halkevi sinemasının işletilmesi için İl İdare Kuruluna bağlı özel bir komite kurulur ve Şubat 1946 tarihinde Genel Sekreterliğin uyarısı üzerine faaliyetlerine son verilene kadar komite çalışır.[29]

Tek Parti dönemi teftiş raporlarından hareketle yaptığı çalışmasında Metinsoy (2006: 137) "elitlerin söylemlerinde ve kanunlarda ortaya çıkan, olması gerekeni ifade eden devlet imajı" ile "devletin gerçek yaşamdaki görünümü" arasındaki farkı vurgular ve raporların Parti/devlet idaresinin "homojen, güçlü, monolitik bir yapıya" değil, "tersine heterojen, parçalı bir yapıya sahip olduğuna dair ipuçları veren birçok kanıt" barındırdığını belirtir. Tek Parti dönemine dair benzer tespitleri halkevleri üzerine çalışmasına yukarıda değinilen Lamprou (2009) ve dilekçelerden hareketle Akın da yapmaktadır. Akın (2003: 111, 126),

yerel aktörler arası ilişkilerin, yerel iktidar mücadelelerinin "sarsılmaz bir bütün olarak kavramsallaştırılan iktidar bloğunun içindeki çatlakları tespit etme imkânı" sunduğunu, devlet aygıtının "homojen ve çatlaksız bir yapı olmanın ötesinde son derece kırılgan ve zayıf bir altyapıya sahip olduğunu" savunur. Tüm bu birbirine paralel tespitlerin izlerini halkevlerindeki ücretli sinema faaliyetleri üzerinden de görmek mümkündür. Aydın Halkevi örneğinde 'olması gereken ile olan' arasındaki fark açıktır: Parti merkezi tarafından halkevlerindeki ücretli faaliyetler için yayımlanan genelgeler, talimatnameler 'olması gereken'i tanımlarken; halkevi idarecileri, Parti'nin yereldeki temsilcileri, vatandaşlar gibi farklı yerel aktörler arası ilişkiler, yerel yöneticilerin merkezi düzenlemeleri yerelde uygulama biçimleri, merkezin yerelden gelen taleplere farklı yaklaşması gibi bir dizi etken 'olan'ı belirler. 'Olan', istisnalar, fiili durumlar barındıran bir görünüm sunar.

Afyon ve Aydın Halkevleri ücretli gösterime dönük temel bir kural olmakla birlikte uygulamada farklılıklar olduğuna örnektir, ancak 'olması gereken'den uzaklaşılan durumlar bunlarla sınırlı değildir: 1940 düzenlemesi bazı halkevlerinde tatbik edilecek, ancak bazılarında uygulamada sorunlarla karşılaşılacaktır. Maden (Elazığ) Halkevinin salonunu sinema makinesi olan bir işletmeciye kiraya verdiği şikâyet üzerine ortaya çıkınca Müfettişin tetkiki sonrası 1940 yılı başında kiralama işlemi durdurulur.[30] Diyarbakır Halkevinde ise ücretli faaliyetlerin son bulması daha uzun zaman alacaktır. Teftiş sonrası hazırlanan raporda bu halkevinde Mart 1938'den Eylül 1940 tarihine kadar ücretli film gösterildiği, üstelik bu süre zarfında gelir vergisi verilmediği için Halkevinin vergi borcu olduğu ve sorunun çözülmeye çalışıldığı belirtilir.[31]

Bazı halkevlerinde ise tüm düzenlemelere rağmen ücretli gösterimlerin son bulması bu halkevlerinin borçları sebebiyle daha sancılı olacaktır. Örneğin daha önce değindiğimiz ücretli gösterim yaptığı Genel Sekreterlik tarafından şikâyet üzerine öğrenilen ve bu gösterimleri durdurması istenen Trabzon Halkevinde bu faaliyetler devam etmektedir. 1939 yılındaki Yıldız Sineması sahibinin şikâyetine benzer bir şikâyet bu defa Mart 1940 tarihinde yeni açılan Sümer Sineması sahibinden gelir. Trabzon Halkevinde "bir tüccar zihniyetiyle" İstanbul'dan getirilen filmlerin ve hatta Ankara'dan ücretsiz gösterilmek üzere gönderilen "kültürel filmlerin" ücret karşılığı gösterildiğini belirten özel sinema işletmecisi, halkevi sinemasının kendisine rakip olduğunu ve iflasına yol açacağını iddia eder.[32] Bu arada Bölge Müfettişinin yaptığı tahkikat sonrası Trabzon Halkevinde bazı yolsuzluklar tespit edilmiş ve bu kapsamda ücretli sinema faaliyetlerine son verilmesi konusunda Halkevi zaten uyarı almıştır.[33] Trabzon'dan verilen cevapta ücretli sinema faaliyetine son verileceği, ancak Halkevinin aldığı

sinema makinesi ve hoparlörler için halen borcu olduğu, eğer ücretli faaliyet son bulursa bu borcunu ödeyemeyeceği belirtilerek sinema salonunun kiraya verilmesi için izin istenir. Merkez ise bu talebi kabul etmez ve borcun "mahalli kaynaklardan istifade ederek" ödenmesi gerektiğini bildirir. Tüm bu yazışmalar sonrası, nihayet, Trabzon Halkevinde ücretli sinema gösterimlerine 12 Haziran 1940 tarihinde son verilir.[34]

Satın alınan sinema makinesinin borcunu kapatmak için ücretli gösterim yapmak isteyenlerden biri de Gaziantep Halkevidir. Bu Halkevi salon ve makine için yapılan harcamalar sonrası borca girince "evin amaçlarına uygun film getirtmek için şiddetle paraya ihtiyaçları olduğunu" belirtir ve "bilahare sinema hasılatından ödenmek üzere" Genel sekreterlikten borç para ister.[35] Merkezin olumsuz cevabına rağmen Gaziantep Halkevi Mart 1940 tarihinde merkeze gönderdiği mektupta sinema makinesinin taksitlerini ve salona yapılan harcamaları karşılayabilmek için sinema salonu ve makinesinin Ocak 1940 tarihinden itibaren işletmeci Ali Nakibe'ye bir yıllığına kiraya verildiğini, bu kararın Bölge Müfettişinin bilgisi ve tavsiyesi ile alındığını, mektubun ekinde gönderilen ayrıntılı kira sözleşmesinin de Parti İl İdare Heyetince onaylandığını belirtir. Ancak ellerine 18 Ocak 1940 tarihli ücretli sinema faaliyetlerinin yasak olduğunu açık şekilde bir kere daha belirten yeni genelge geçtiği için durumu bir kere daha sorma ihtiyacı duyduklarını aktarır. Genel Sekreterlik cevabında kira sözleşmesinin hükümsüz addedilmesini, şimdiye kadar elde edilen kira bedelinin ise sinema makinesi borcuna harcanmasını ister.[36] Gaziantep Halkevi kira sözleşmesini Nisan ayında iptal ettikten sonra kalan borcunu kapatmak için sinema makinesini satmak dâhil farklı önerileri merkeze sunar ve beş ay süren yazışmalar sonrası borçların bir kısmı Genel Sekreterlik ve Belediye bütçesinden bir kısmı da Halkevi tarafından karşılanarak sorun çözülür.[37]

Tüm bu örneklere ek olarak halkevlerinin ısrarlı şekilde devam eden talebi halkevi sinema makinesinin ya da salonunun işletmeye verilerek ücretli gösterim yapmaktır. Haziran 1944'te İzmit Halkevi sinema makinesinin işletmesini Avni Çelebi adlı bir girişimciye vermeyi teklif edince merkez kabul etmeyecek, benzer teklifi bir yıl sonra Nazmi Oğuz adlı başka bir işletmeci yapacaktır.[38] Sinema makinesi olmayan Kayseri Halkevi ise salonunun bir sinema işletmecisine kiralanması talebinde daha ısrarcıdır. Nisan 1944'te Bölge Müfettişi vasıtasıyla Genel Sekreterliğe aktarılan bu talep Parti'nin Umumi İdare Heyetince görüşülür ve kabul edilmez.[39] Ocak 1945'te bu defa Kayseri milletvekilleri ortak bir imza ile Parti merkezine verdikleri raporda yeni yapılan Kayseri Halkevi binasında 650 kişilik bir salon olduğu, ancak Halkevinde sinema makinesi olmadığı için toplantıların etkisiz kaldığını belirterek bir sinema makinesi alınması için

Halkevine yardım yapılmasını önerir. Parti içi yazışma sonrası savaş şartlarına gönderme yapılarak "piyasada elverişli sinema makinesi bulunmadığı" için ihtiyacın cevaplanmasının mümkün olmadığı belirtilir.[40] Benzer talep Kasım 1945'te Halkevi Başkanlığından gelir ve savaş bitmiş olmasına rağmen merkezin buna da cevabı olumsuz olur.[41] Tüm bu sinema makinesi edinme çabalarına paralel olarak Şubat 1945 tarihinde Halkevi salonunu sinema makinesi getirerek işletmek isteyen ve gelirin bir kısmını Sosyal Yardım Şubesine vereceğini belirten Rıfat Uslu adlı girişimcinin teklifi Halkevi tarafından merkeze aktarılır. Ancak bu teklifi de merkez talimatnameye aykırı olduğu için kabul etmez.[42]

Ücretli Gösterim Taleplerinin Gerekçeleri

Çoğaltılabilecek tüm bu örneklerin gösterdiği gibi halkevleri ücretli film gösterme isteklerinde ısrarcıdır ve taleplerini Genel Sekreterliğe iletirken farklı gerekçeler ileri sürer. Bunlardan biri Trabzon ve Gaziantep Halkevleri örneklerinde görüldüğü gibi elde edilecek para ile sinema makinesinin taksitlerini karşılamaktır.[43] Bir diğer gerekçe ise halkevine ek gelir temin etme isteğidir. Sinema ile elde edilebilecek ek gelir bazı halkevleri için yaşamsal öneme sahiptir. Diyarbakır Halkevinin ücretli film gösterdiği Genel Sekreterlik tarafından öğrenilince Bölge Müfettişi Abidin Özmen bu faaliyetleri durdurur, ancak Müfettiş merkeze yazdığı mektupta ücretli sinema faaliyeti ile Halkevinin bulunduğu bölgede etkin olabilmesi arasında doğrudan bir bağ kurar. Güney Doğu illerinin maddi ve manevi kalkınması için özel tedbirler alınması gerektiğini belirten yazı, bu bölgelerde Halkevlerinin müzik, temsil gibi ihtisas gerektiren işlerde daha fazla paraya ihtiyaç duyduğunu, yeterli para bulamayan Halkevlerinin de tamamen işlemez hale geldiğini belirtir. Müfettiş, Diyarbakır Halkevi bütçesi hakkında bilgi verdikten sonra acı bir gerçeği vurgular: "görülüyor ki, Halkevlerimiz ya gelir teminine mecburdur ya hiçbir hareket göstermeden halkevi etiketini taşımaya mahkûmdur."[44] Dolayısıyla ücretli gösterimler bu temel soruna çare olarak görülür.

Ücretli film gösterimine izin verilmesi istenirken ileri sürülen bir diğer gerekçe film gösterimlerinin halk tarafından büyük ilgi gördüğü ve bu ilginin halkevlerindeki konferans başta olmak üzere diğer faaliyetlere katılımı artıran olumlu etkisidir. Nitekim sinemaya olan bu yoğun ilgi halkevlerinin halkı kendisine çekemediği ve işlevsiz kaldığı yönündeki tespitlere bir çözüm olarak görülecektir. Halkevlerinin bulundukları bölgede etkin olamadığı ve atıl durumda kaldığı bu kurumlara değinen bazı çalışmalarda vurgulanan bir konudur (Başgöz ve Wilson, 1968: 156-157; Karpat, 1963: 65-66; Karaömerlioğlu, 1998: 72; Metinsoy, 2006: 140). Gerçekten de teftiş raporlarında ya da yöre halkından Genel Sekreterliğe gönderilen şikâyet mektuplarında bazı halkevleri ve halkodalarının kapısının

çoğunlukla kilitli olduğu, bazılarının ise kâğıt üzerinde işler gözükmekle birlikte hiçbir olumlu faaliyette bulunmadığı belirtilir.[45] Bu olumsuz tespitlere rağmen bazı halkevlerinin ise halk arasında çok olumlu intiba uyandırdığı teftiş raporlarında belirtilmekte ve Genel Sekreterlik bu halkevlerine faaliyetlerindeki başarılardan dolayı tebrik mesajı göndermektedir.[46] Diğer taraftan birbirine yakın yerlerdeki halkevlerinin bazılarının iyi çalıştığı sonucuna varılırken diğerlerinin çalışmalarının yeterli olmadığı belirtilir.[47] Dolayısıyla, bir genelleme yaparak halkevlerinin tamamı için etkin şekilde çalışmıyordu tespitinde bulunmak -hele ki sineması olan halkevleri dikkate alındığında- mümkün gözükmemektedir. Afyon'dan gönderilen yazıda "bazı halkevi filmlerine karşı yapılan halk hücumlarını zabite kuvveti ile men etmek" durumu doğduğu ve halkın ısrarlı başvuruları sonrası ücretli film gösterimine izin verilmesini talep etmek zorunda kalındığı belirtilir.[48] Bu anlamda sinema sadece etkili bir 'halk terbiyesi' aracı değil, aynı zamanda yöre halkının temel ihtiyacını karşılayan, halkevlerini canlandıran eğlence vasıtası olarak önemli bir yere sahiptir. Bu kadar talep gören ve işlevi olan sinemadan halkın mahrum kalmaması için Parti ücretli gösterimlere izin vermelidir.

Üstelik Parti Genel Sekreterliğinden ücretsiz olarak gösterilmek üzere halkevlerine gönderilen filmlerin sayısı çok az olduğundan film gösterimleri sınırlı sayıda kalmaktadır. Bu durum ücretli gösterimlerin bir diğer gerekçesini oluşturur. Eğer ücretli film gösterimine izin verilirse sinema makineleri işlevsiz kalmayacak ve halkın talebi de karşılanacaktır. Bu gerekçeler sadece halkevi idarecilerinin değil bölge müfettişlerinin tespitlerinde de yer bulur. Diyarbakır Halkevindeki ücretli faaliyetlerle ilgili raporunda Parti Müfettişi şehirde başka sinema salonu olmadığını, halkın sinemaya büyük bir ilgi duyduğunu, "her türlü eğlence ve dimağları tenbih edecek vesaitten mahrum olan Diyarbakır'da memur, subay ve halk için Halkevi sinemasının yegâne zevk yeri" olduğunu belirtir, ancak Halkevi salonunun ayın 20 günü boş kaldığını vurgular. Müfettişe göre ücretli gösterim yasağı sebebiyle bölgede "içtimai hayatın yükselmesi, medeni göreneklerin artması, yerli kadının cemiyete karışması, medeni kıyafetin teessüsü gibi sosyal bakımdan" çok büyük katkıları olan sinemadan yararlanılamamaktadır.[49] Benzer bir örnek Erzurum Halkevinin teftiş raporunda da görülebilir. Bölge Müfettişi, Erzurum Halkevine Genel Sekreterlik tarafından sinema makinesi hediye edilmiş olsa da merkezden çok az film gönderildiği için film şirketleri ile anlaşılarak az bir ücret karşılığı film gösterildiğini ve kendisinin bunu engellediğini belirtir. Ancak Müfettiş mektubunda "bu yüzden hem sinema makinesi muattal [işlemez] kaldı ve hem de halk büyük bir zevkini gaip etti" der ve yönetmelik gereği senede 12 kereyi geçmeyen ücretli gösterimlerin makineden yeteri kadar istifade etmeye imkân sunmadığı tespitinde bulunur.

Bu şartlarda önerisi "film kirasına tekabül edecek bir parayı temin kastı ile çok ufak bir ücret" karşılığı halka sinema göstermektir, çünkü "memlekette münevver tabakayı ve halkevine daima müfid [faydalı] olabilecek kültürlü sınıfı kadınlı, erkekli memnun edebilecek başka sinema yoktur."[50]

Halkevlerinin ücretli film gösterme gerekçelerine eşlik eden açıklamalardan biri de amacın kâr etmek olmadığıdır. Bu açıklamaya göre piyasadan film bulunması ve gösterim için yapılan harcamaların karşılanabilmesi gerekir, oysa halkevlerinin bütçesi tüm bunlara imkân vermemektedir. Ücretli gösterim yapılmasına izin verilirse, kâr amacı gütmeksizin, sadece gösterim harcamalarını karşılayacak oranda bilet fiyatı belirlenecek ve böylece halkın film seyretme talebi karşılanmış olacaktır. Ayrıca bilet satışlarından artan bir gelir olması durumunda bu para, yönetmeliklere ve halkevlerinin amaçlarına uygun şekilde sosyal yardım hizmetleri için harcanacaktır. Bu kapsamda halkevleri taleplerini iletirken şehirde başka sinemacı olmadığını, varsa da onunla rekabet içinde olmayacaklarını belirterek, ücretli gösterim ile amaçlarının, özel sinema işletmecisinden farklı olarak, halkevi ve kamu yararına bir faaliyette bulunmak olduğunu savunurlar.

Tüm bu gerekçeler dışında ücretli gösterimin gerekliliğini ücretsiz gösterimlerin yarattığı sorunlar üzerinden açıklayan farklı örnekler de vardır. Ücretli gösterim yaptığını ve bunun faydalarını anlatan Zonguldak'tan gelen raporda ücretsiz gösterim yapıldığında "bol su varken elini, yüzünü yıkamadan kömür tozları içinde, ocak elbisesi ile gelen amele" ile "temiz ve düzgün giyimli ailelerin yan yana oturmaktan haklı olarak çekinecekleri" tespiti yer alır. Ayrıca ücretsiz gösterimlerde "halk rastgele içeriye dolduğu" için "disiplin temin etmenin çok müşkül olduğu", "halkın hücumu yüzünden kapı camlarının kırıldığı, salonda büyük bir intizamsızlık çıktığı", buna çözüm olarak karne gibi kontrol yöntemleri kullanıldığı ve böylece "girecekler birer birer gözden geçecekleri için bir dereceye kadar elendiği" belirtilir. Ancak rapora göre ücretsiz gösterimlerde karne de sorunu çözmemektedir, zira "tek karneli bir aile üç dört kişi ile gelmekte, az çok üzerinde durulursa, gücenmeler ve münakaşalar olmaktadır." Bu sorunlara çözüm olarak ise filmlerin "herkese elverişli bir fiyatla paralı gösterilmesi" önerilir.[51] Özetle ücretli gösterim, sinema faaliyetinin daha iyi işlemesi için de bir gereklilik olarak sunulur.

Ücretli faaliyetleri gerekçelendirme konusunda verilebilecek birçok örnek içinde son olarak Mayıs 1945 tarihli Muş'tan gönderilen yazıya değinmek gerekir, zira yazı sıraladığı gerekçeler ile birçok halkevinin konuya yaklaşımını özetler niteliktedir. Muş Halkevi sinemasının kuruluşundan beri Parti'nin gönderdiği

birkaç film haricinde filmsizlik yüzünden tamamen faydasız hale geldiğini belirten yazı, sinema teçhizatı ile salonunun kiralanmasına izin verilmesi halinde bunun katkılarını şu şekilde sıralar: "Sinemaya çok meraklı olan halk her zaman hıncahınç salonu dolduracak, film seyrinden evvel verilecek konferansların daha çok yurttaş tarafından dinlenmesi mümkün olacaktır. Her yurttaşın şimdikinden ziyade halkevine ayağı alışacak, halkevine ısınacaktır. Bu vesile ile daha çok vatandaş gazete, dergi ve kitap okumuş olacaktır. Halkevi çatısı altında daima bir topluluk, canlılık göze çarpacak ve her bakımdan tam randıman alınması mümkün kılınacaktır. Halkevi uzmanlarının beceriksizliğinden sinemanın işletilemediği yolundaki halk arasında sürüp giden yorumlar ve dedikodular ortadan kalkmış olacaktır." Bu sebeplerle "yıllardan beri muattal duran halkevi sinemasının böyle boş durmaktansa" kiraya verilmesi çok yerinde olacaktır.[52]

Görüleceği gibi uzun bir gerekçelendirme listesi söz konusudur. Bu gerekçelerin bir kısmı halkevine ek gelir elde etmeyi amaçlarken, büyük çoğunluğu sadece gösterimler için yapılan masrafları karşılamak, ama asıl olarak halkevinin işlevselliğini artırmak, halkın taleplerini karşılamak amaçlarını taşımaktadır. Aslında ücretli gösterim taleplerinde açıkça dile getirilmese de yerel idarecilerin ulaşmak istediği temel hedefin, sosyal yardım kurumu ya da özel girişimci, hangisi olursa olsun sinema makinesinin işletilmesi, film gösterimlerinin devam etmesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira ücretli film gösterimleri için izin istenirken belirtilen konu sinemanın bir ihtiyaç olduğudur. Sinema faaliyetinin devamını sağlamak bu ihtiyaca cevap vermek, toplumsal bir talebi karşılamak, toplumsal bir hizmet sunmaktır.

Ücretli Gösterim Yasağının Gerekçeleri

Halkevi yöneticileri, Parti İl İdare Kurulları ve bölge müfettişlerinin ücretli gösterimlerin gerekliliği için yaptığı bu tespitlerin bazıları Parti merkezindeki yöneticiler tarafından da kabul edilmekte ve dikkate alınmaktadır. Örneğin halkevi gelirlerinin artırılması Genel Sekreterliğin de erken tarihlerden itibaren üzerinde durduğu bir konudur. İlk halkevleri açıldıktan bir yıl sonra, Nisan 1933'te Genel Sekreterlikten bu kurumlara gönderilen yazıda, halka ek maddi yük olmaksızın, halkevlerine gelir temin etmek için ne gibi önerileri olduğu halkevi idarecilerine sorulur. Halkevlerinden gelen cevaplar arasında farklı öneriler vardır: Güreş müsabakası düzenlenmesi; Halkevlerinin açılış günü olan 19 Şubat ya da 29 Ekim gibi önemli günlerde otobüs, tren gibi toplu taşıma araçlarına, sinema, tiyatro, maç gibi gösterilere, gazetelere halkevlerine yardım için birer kuruş zam yapılması; bankaların hayır işleri için ayırdıkları paranın bir kısmının halkevlerine tahsisi; ispirtolu içeceklerden ve bazı ihracat mallarından belli bir miktar vergi alınması; damga puluna bir kuruş eklenmesi; halkevleri

gönderimlerinin posta ücretinden muaf tutulması; halkevleri adına piyango düzenlemek, rozet satmak, gayrimenkul edinmek; halkevlerinde ayda bir iki kere ücretli gösteri düzenlemek gibi öneriler sıralanır.[53] Ancak bu önerilerin neredeyse hiçbiri dikkate alınmazken yukarıda açıklandığı gibi genelge ve talimatnamelerle halkevlerinin gelir temini için sunulan imkânlar çok sınırlı tutulur.

Genel Sekreterliğin farkında olduğu bir diğer sorun halkevlerine merkezden gönderilen eğitici filmlerin azlığı, halkevlerinden gelen ısrarlı film taleplerine yeterli oranda cevap verememe ve bu durumun sonucu olarak Parti'nin sinema politikasının yaşadığı tıkanmışlıktır (Adadağ, 2022: 15-18). Parti içi yazışmalarda sinema makinesi olan birçok halkevinin eğitici film tedarik edemediğinden makinelerinin atıl kaldığı ya da piyasadan film bularak göstermeye çalıştığı tespiti yapılır ve halkevlerine nasıl film temin edileceğinin belirlenmesi gerektiği hatırlatılır.[54]

Parti merkezi, ücretli gösterim taleplerinin bazı gerekçelerini haklı bulsa da bu taleplere verdiği cevap her defasında olumsuz olur. Bu olumsuz cevabın tüm ücretli faaliyetleri kapsayan genel bir sebebi vardır: Bir kültür kurumu olarak kurgulanmış halkevlerinin akçalı işlerle anılmaması gerektiği. Halkevlerinin paralı işlere girmesi durumunda bu durumun bazı suistimallere yol açabileceği ya da bu yönde halk arasında söylentilerin çıkabileceği, böylece halkın halkevleri ve çalışanları hakkında olumsuz fikirler edinebileceği ve sonuç olarak halkevlerinin 'halkın evi' olma özelliğinin zarar göreceği düşünülür. Bu anlayışı ortaya koyan örnek bazı halkevlerinin ek gelir elde etmek için piyango tertiplediği ve bilet sattığı Parti Genel Sekreterliği tarafından öğrenilince yayımlanan genelgedeki ifadelerdir. Genelgede kuşkulu ve karışık içerikteki piyango işlerinin "Halkevinin temiz ve kutsi çatısı altında rejimine ve inkılabına olan imanıyla, heyecanıyla ve bütün varlığıyla çalışan mert ve fazilet sahibi yurttaşlarımızı zan altında bulunduracağı" belirtilir ve piyango biletlerini satmak için insanlara az çok ısrar edileceği ve bunun halkta hoşnutsuzluk yaratacağından halkevlerinin "piyango işlerine kati surette teşebbüs etmemeleri" talep edilir.[55]

Halkevlerindeki tüm ücretli faaliyetlerin engellenmesi için sunulan bu genel gerekçeye ek olarak ücretli film gösterimlerinin yasaklanmasına özel iki temel gerekçe söz konusudur. Bunlardan ilki ücretli gösterilen kurmaca filmlerin halkevlerinin varlık sebebi olan 'halk terbiyesi' amacına uygun olmayan içerikler barındırma olasılığı, ikicisi ise ücretli film gösterimlerinin halkevinde baskın hale gelip diğer faaliyetleri ikinci plana atabileceği ve halkevlerini temel işlevinden saptıracağıdır.

Tek Parti rejiminin temel ilkelerinin belirlendiği 1935 tarihli Parti Programının Ulusal Eğitim başlıklı bölümünde 'sinemanın ulusa faydalı olmasını iş edineceğiz' ifadesi yer alır (CHP Programı, 1935: madde 51). Sinemanın 'faydasız' hatta 'zararlı' olabileceğini de düşündürten bu ifade Kemalist rejimin sinemaya yaklaşımı hakkında ipuçları verir. Nitekim Tek Parti dönemi boyunca sinema, gerçekleşmiş ve gerçekleşmekte olan toplumsal ve siyasi reformların halk nezdinde kabulünü kolaylaştıracak bir propaganda aracı olarak görüldüğü kadar, amaçlananın dışında olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir tehdit olarak da değerlendirilir. Dönemin sinemaya ilişkin yazılarında filmlerin, bireylerin fiziksel ve zihinsel sağlığına olduğu kadar, toplumsal ve siyasi yapıya, ulusal kültüre ve çıkarlara karşı da tehditler barındırdığı savunulur.[56] Sinemaya karşı rejimin ihtiyatlı yaklaşımı halkevlerindeki sinema politikasını da doğrudan belirler ve Parti yöneticileri piyasadan bulunacak kurmaca filmlerin halkevleri salonlarındaki temel gösteri malzemesi olmasını istemez. Bu yaklaşım yukarıda değinilen Trabzon Halkevini şikâyet eden sinema işletmecisinin "halkevi ülküleri ile uyumsuz filmler"den söz eden mektubunda yeniden üretilecek ve böylece şikâyet sahibi işletmeci döneme hâkim olan söylemi kullanarak ticari çıkarını savunacaktır.

Halkevlerinde ücretli kurmaca film gösterimlerine izin verilmemesinin bir diğer temel sebebi bu gösterimler yüzünden halkevlerinin esas işlevlerinden uzaklaşarak basit bir sinema salonuna dönüşeceği ve halkevlerindeki diğer faaliyetlerin önemsizleşeceği yönündeki tespittir. Maden (Elazığ) Halkevi için yapılan şikâyette sinema salonunun yasak olmasına rağmen kiraya verildiği ve bunun sonucu olarak kütüphanenin kapandığı, toplanma ve çalışma imkânının kalmadığı belirtilir ve bu şikâyet üzerine Halkevinin salonu kiralaması durdurulur.[57] Diyarbakır Halkevi ise daha önce yaptığı ve merkezce engellenmiş ücretli film gösterimlerinin devamını talep edince aldığı cevap, Parti merkezinin meseleye yaklaşımını ortaya koyar. Genel Sekreterlik sinemanın yararları konusunda hemfikir olduklarını, ancak halkevlerindeki sinema faaliyetinin "gerek hacim ve gerek mevzu bakımından diğer çalışmalarla ahenkli olması" gerektiğini vurgular ve "Diyarbakır Halkevi piyasa sinemacılığını esas bir vazife olarak almış görünmektedir ki bizim uygun görmediğimiz nokta da budur"[58] diyerek yasağı gerekçelendirir.

Ücretli faaliyetleri yasaklamanın bu temel sebeplerine eklenebilecek bir gerekçe de halkevlerinin yereldeki özel girişimlere rakip olmasının Genel Sekreterlik tarafından istenmemesidir. Yukarıda değinilen Trabzon ve Aydın örneklerinde görüldüğü gibi Genel Merkez sinema işletmecilerinin halkevi sinemasının kendilerine rakip olduğu şikâyetini dikkate alarak hareket etmiştir.

Bu örneklere benzer şekilde Erzurum'da Doğu Sineması sahibi Osman Karakaş'ın Eylül 1942 tarihli, Halkevinde düzenli olarak ücretli film gösterildiği şikâyeti üzerine konu incelendikten sonra Genel Sekreterlik cevabında "bu hareket tarzınız Erzurum'da Doğu Sineması gibi şahsi gayretle açılmış ve inkişafı mahalli ilgilerin yardımı ile mümkün bir teşebbüsü zarara sokmaktadır"[59] diyerek özel girişimcinin durumunu dikkate alır.

Ücretli Gösterime İzin Verilme Süreci

Tüm bu gerekçelere ve Parti merkezinin yıllar boyunca ücretli gösterimleri engelleme girişimlerine karşın 1945 yılına geldiğimizde Genel Sekreterliğin konuya yaklaşımında bir değişim yaşanacak, talimatnamenin ücretli faaliyetlerle ilgili maddelerinin değiştirilmesi fikri Parti merkezi içinde dillendirilmeye başlanacaktır. Temmuz 1945 tarihinde şehirde başka bir sinema bulunmadığı, halk talepte bulunduğu ve halkevine merkezden yeterli film gönderilemediği için Muş ve Mardin Halkevlerine, daha önce izin verilmiş Afyon Halkevi örnek alınarak sinema makinelerini kiralama izni verilmesi gündeme gelir. Ancak Parti içi yazışmalarda, bu iki halkevine izin verilirken talimatnamelerde değişikliğe gidilmesinin gerektiği tespiti de yapılır.[60] Benzer şekilde Ağustos ayı sonunda farklı halkevlerinden gelen ücretli faaliyet talepleri incelenip "esaslı bir karara varabilmek üzere" Yönetim Kurulunun gündemine getirilmesi düşünülür.[61] Koyduğu kuralları yerelde uygulamakta zorlanan Parti merkezi, kurallar ile uygulama arasında uyum sağlama arayışındadır. Bu uyum arayışını tetikleyen ise yerelden gelen ısrarlı taleplerdir. Nitekim Kasım 1945'te Kastamonu İl İdare Kurulu masrafları karşılayacak kadar bir ücretle film gösterilmesini talep ettiğinde Genel Sekreterlik "halkevlerinin sinemalardan daha verimli bir şekilde istifade edebilmeleri işi tetkik edilmektedir. Varılacak sonuç ayrıca bildirilecektir" diye cevap verir. Talebin tekrar etmesi üzerine Ocak 1946 tarihinde verilen cevapta ise konunun talimatnamenin değişmesini gerektirdiği, böyle bir değişiklik yapıldığı takdirde bir genelge ile bildirileceği belirtilir.[62]

Genel Sekreterliğin ücretli faaliyet taleplerine önceki yıllardan farklı cevaplar vermeye başlaması yapılacak olan köklü değişimin habercisidir. Nitekim Ağustos 1946 tarihinde yıllardır süren talepleri tatmin edecek şekilde var olan talimatnamelerde radikal değişiklikler yapılarak halkevlerinin gelir elde etmesine, bu kapsamda halkevlerinde ücret karşılığı film gösterimine ve halkevi salonlarının kiralanmasına izin verilir.[63] Yapılan değişiklikler hakkında açıklamaların yer aldığı raporda değişiklikler iki temel gerekçeye dayandırılır. Bunlardan ilki, uzun süredir yürürlükte olan talimatnamelerin uygulanma sürecinde alınan sonuçlar doğrultusunda bazı değişikliklere gidilmesi gerektiği, ikincisi ise "bütçe bakımından halkevlerinin kendi kendilerine yeter bir hale

getirilmesi amacı"dır. Rapordaki ifadeler yerelden gelen taleplerin gerekçeleri ile örtüşmektedir: Halkevlerinde yapılan parasız hizmetlerin büyük masraflara mal olduğu halde çoğu yerde halkevi bütçelerinin tüm bu halk hizmetlerini yerine getirmeye yeter derecede olmadığı, bu sebeple yerel gelir kaynakları temin etmenin gerekliliği belirtilir. Bu kapsamda, halkevleri hizmetlerinin parasız olması esası korunmakla birlikte bu parasız hizmetlere harcanmak üzere paralı olarak müsamere, balo, gezi, konser, temsil ve spor gösterileri düzenlenmesine, film gösterilmesine izin verilir; halkevi salonlarının sinema gösterilmek üzere -bazı şartlarla- kiraya verilerek gelir sağlanabileceği belirtilir.[64]

Parti içi yazışmalar sonrası alınan kararlar 20 Ağustos 1946 tarihli genelge ile Halkevi Başkanlıklarına bildirilir.[65] Diğer yandan kararlar doğrultusunda İdare ve Teşkilat Talimatnamesi ile Çalışma Talimatnamesinin bazı maddeleri değiştirilirken bazı maddeleri kaldırılır.[66] Bu değişiklikler sonrası yılda en fazla 12 kere ve sosyal yardım yararına yapılabilecek ücretli sinema gösterimlerindeki sınırlama kalkar ve halkevlerine gelir sağlayacak halkevi salonlarının kiraya verilmesine müsaade edilir. Ancak kiralama izni ayrıntılı bir şekilde belirli şartlara bağlanır ve salonların hangi şartlarda kiraya verileceğini bildiren 27 Kasım 1946 tarihli bir genelge yayınlanır. 22 başlığı içeren bu şartlar içinde film gösterimleri açısından önemli görülen hususlar kiralamanın halkevi çalışmalarına engel olmayacak ve halkevinin maddi çıkarını koruyacak şekilde yapılması; kiracının Parti prensiplerine, halkevi gayelerine ve talimatnamelerine uygun davranmasıdır. 22. başlık ise genelgenin temel amacını özetler: "Hülasa çok para sağlamak veya Halkevine suni bir canlılık yaratmak düşüncesi ile Halkevlerimizin normal çalışmalarına engel olacak ve asıl kuruluş maksatlarını zedeleyecek şekilde kira sözleşmeleri yapılması asla caiz değildir. Bu mahiyette görülen kiralamalara Genel Sekreterliğimizce izin verilmeyecektir."[67]

Bazı halkevleri uzun süredir bekledikleri bu değişikliklerden bir an önce yararlanmak için kiralama şartlarını belirleyen genelgenin yayınlanmasını beklemeden talimatnamede yapılan düzenleme sonrası salonlarını kiralar. Örneğin Gaziantep Halkevi 25 Ekim 1946 tarihinde Genel Sekreterliğe gönderdiği yazıda, yapılan kira sözleşmesini göndererek salon ve makinelerini altı aylık kiraya verdiklerini belirtir. Oysa Genel Sekreterlik aynı günlerde halkevlerine gönderdiği telgrafla "Merkezden gönderilecek talimatı almadan önce sinema salonlarının hiçbir şekilde kiraya verilmemesi" gerektiğini bildirecektir.[68] Ayrıca Gaziantep Halkevine gönderdiği yazıyla Halkevinin yaptığı kira sözleşmesinin 27 Kasım 1946 tarihli genelgeye uygun olmadığı belirtilerek yeniden düzenlenmesi gerektiği bildirilir.[69]

Değişikliğin Sebepleri ve Sonuçları

Bu noktada neden Parti merkezinin yıllardır kabul etmediği halkevlerine ücretli faaliyetler yapma iznini verdiği ve bu izni neden savaş sonrası dönemde verdiği üzerine düşünmek gerekir. Bu sorulara verilebilecek cevaplardan ilki, söz konusu değişiklikte Halkevi Başkanları, halkevlerinin bulunduğu illerdeki Parti İl İdare Kurulları, valiler ve özellikle Parti müfettişlerinin taleplerinin belirleyici olduğudur. Ücretli gösterim konusuna, yereldeki ihtiyaçları, yerelde ne olup bittiğini daha iyi bilen yerel idarecilerin ve "az para ile de çok şey yapılabileceğini" savunan Parti merkezindeki yöneticilerin yaklaşımı farklıdır. Ancak, meseleye bakışlarındaki farklılığa rağmen yerel idarecilerin ve özellikle merkez tarafından yereldeki faaliyetleri kontrol etmekle görevlendirilmiş müfettişlerin tespitleri Parti merkezi tarafından dikkate alınır. Birçok örnekte görüleceği gibi halkevlerinin ücretli film gösterimi yapması gerektiği yönünde bölge müfettişlerinden gelen talepler merkez tarafından incelenmiş ve tatmin edici cevaplar verilmeye çalışılmıştır.[70] Nitekim yapılan değişikliği tetikleyen de bölge müfettişleri ve yerel yöneticilerden gelen taleplerdir. Ancak bu taleplerin uzun yıllardır ve ısrarlı şekilde devam ettiği ve uzun süre boyunca Genel Sekreterliğin bu taleplere olumlu cevap vermediği dikkate alındığında belirleyici sebebin yerel ve ara kademe idarecilerin talepleri olmadığı görülecektir. Zaten talimatnamelerde değişiklik gerektiği tespitinin Genel Sekreterlik bünyesinde daha önceki bir tarihte değil de 1945 yılının ikinci yarısından itibaren gündeme gelmesi ve 1946 yılında bu değişikliklerin gerçekleşmiş olması bir rastlantı değildir, zira ücretli faaliyetlere izin verilen dönem iznin verilmesinin sebeplerine dönük fikir vermektedir.

1939 yılında başlayan Dünya Savaşına Türkiye dâhil olmasa da ülke birçok açıdan savaştan etkilenir. Savaşın iktisadi etkileri doğrudan halkevlerine de yansır. Halkevlerine ayrılan tahsisat savaş yıllarında az da olsa artış gösterse de Türk Lirası'nın değer kaybetmesi ile satın alma gücündeki düşüş halkevlerinin faaliyet kapasitesini de etkiler. Halkevlerinin savaş yıllarında maddi sorunlarının artması beraberinde borçlanmalarını ve Genel Sekreterlikten maddi yardım talep etmelerini getirir. Genel Sekreterlik ise bu durumu engellemek amacıyla 1945 yılının sonunda bir genelge yayınlanarak halkevlerinin Parti merkezinden ödenek istememesi, talimatnamelerde belirtildiği gibi gelir ve gider işleri için bağlı bulundukları Parti teşkilatıyla irtibat kurmaları gerektiğini vurgular. Genelgenin değindiği diğer konu ise Parti'nin her zaman üzerinde hassasiyetle durduğu halkevlerinin borçlanmaması gerektiğidir.[71] Önceki senelerde halkevleri aldıkları sinema makinesinin borcunu ödemekte geciktiğinde ve makineyi satan şirketten Genel Sekreterliğe şikâyet mektubu gönderildiğinde, merkezden halkevlerine bir an önce borçlarını ödeyerek "Halkevlerinin isim

ve şerefini her şeyden üstün tutmaları" ve "Teşkilatımızın şerefi mevzubahis olan bu gibi hallere meydan verilmemesi" gerektiği yazılacaktır.[72] Nitekim 1945 yılı sonunda yayınlanan genelgede de: "Borç, Parti çalışmalarında en çok kaçındığımız bir konudur. Mevcut ödenek imkânları nispetinde iş yapılmalı ve hiçbir surette Partiyi borçlu mevkiine düşürmemelidir" ifadeleri yer bulacaktır.[73] Aslında Halkevleri açıldığından beri bütçe yetersizliği temel sorunlardan biri olagelmiştir. Ancak bu sorun savaş yıllarında borçlanma konusunda görüldüğü gibi iyice belirginleşmiş ve savaş sonrası dönemde halkevlerinin maddi imkânlarına dönük yeni arayışlar, Genel Sekreterliğin gündemine bir kere daha gelmiştir. Dolayısıyla halkevlerinin gelir elde etmesine dönük talimatnamelerde yapılan değişiklikler savaş yıllarının yarattığı iktisadi sorunlara cevap arayışıyla doğrudan bağlantılıdır.

Ücretli faaliyetlere izin verilmesine yol açan bir diğer gerekçe ise savaş sonrası iç siyasetteki yeni gelişmelerdir. 1946 yılı başında kurulmuş ve Temmuz 1946 seçimleri sonrası muhalefet partisi olarak Meclis'e girmiş olan Demokrat Parti halkevlerinin hukuki statüsünü, CHP ile olan organik bağını ve devlet bütçesinden halkevlerine ayrılan ödeneği sürekli olarak eleştiri konusu yapar. Halkevlerinin devletten maddi destek almasına rağmen CHP'nin organı olarak işlev gördüğü, bu kurumlarda muhalif partilerin görüşlerinin dile getirilemediği ve bunun çok partili yapı ile uyumsuz olduğu eleştirileri farklı tarihlerde Meclis'te yapılan görüşmelerde gündeme gelir. Bu kapsamda halkevlerine genel ve belediye bütçelerinden ödeme yapılmaması ya da bu kurumların Parti'nin değil devletin kurumlarına dönüştürülmesi önerilir.[74] CHP ise 1947 yılında gerçekleştirdiği Kurultay'da bir yandan halkevlerinin statüsünü değiştirmeyi gündemine alırken bir yandan da bu kurumların bütçesinde önemli bir azaltmaya gider (CHP Yedinci Büyük Kurultay, 1948: 199-217.) Bu yeni durumda halkevlerinin zaten var olan mali sorunları daha da artacaktır ve ücretli faaliyetlere izin veren düzenleme bu gelişmeleri öngörerek mali sorunlara bir ölçüde çözüm bulma amacındadır. Bu durumu ortaya koyan iyi bir örnek Afyon Halkevindeki gelişmedir. Yukarıda açıklandığı üzere bu Halkevine istisnai olarak 1941 yılından itibaren sinema salonunu Çocuk Esirgeme Kurumuna kiralama izni verilmiştir. Ancak 1946 yılındaki talimatname değişiklikleri sonrası Afyon Halkevi daha fazla kira geliri elde edebilmek için açık artırma ile salonu kiralama niyetindedir ve bunu gerekçelendirirken "memlekette muhtelif partilerin teşekkülü" sebebiyle halkevine yapılan yardımların ve tahsislerin sınırlandığını belirtir. Genel Sekreterlik de bu talebi kabul ederken çok partili hayatla birlikte bütçeleri daralan halkevlerinin kendilerine gelir kaynakları temin etmek mecburiyetinde kaldığını vurgular.[75]

Savaş sonrası dönemde halkevlerindeki ücretli faaliyetlere izin verilmesine yol açan uluslararası ve ulusal faktörlere eklenmesi gereken son başlık ise iktisadi bir boyut barındırır. Bu yıllar Kemalizmin altı ilkesinden biri olan devletçilik ilkesinin liberal bir perspektifle yeniden yorumlandığı ve özel girişimlerin giderek daha fazla desteklendiği bir döneme geçişi temsil eder.[76] Nitekim aynı tarihlerde özel sinema işletmecilerinin talebi üzerine yerli filmlerden alınan vergide indirime gidilir (Berktaş, 2010: 80-83). Dolayısıyla halkevlerinin gelir elde edecek şekilde özel girişimlere kapılarını açması dönemin iktisat politikalarındaki değişimle de ilişkilidir.

Böyle bir tarihsel bağlam içinde gerçekleşen değişim sonrası sinema makinesi olan halkevleri ücretli film gösterebilme ya da makine ve salonlarını kiralayabilme, sinema makinesi olmayanlar ise salonlarını kiraya vererek film gösterimleri yapabilme hakkı kazanır. Böylece Genel Sekreterlik hem halkevlerinin gelir sorununu hem de halkevlerine sinema makinesi ve film göndermekte yaşadığı sıkıntıyı büyük ölçüde hafifletecektir. Nitekim Genel Sekreterlik halkevlerini bu yeni düzenlemeden yararlanmaları için teşvik eder. Bozdoğan (Aydın) Halkevi, Meclis'e giren muhalefet partisinin eleştirilerine karşı Halkevinin daha iyi çalışması için sinema makinesi dâhil olmak üzere bir dizi ihtiyacını sıraladıktan sonra bunların merkez tarafından gönderilmesi ya da satın alınabilmesi için mali destekte bulunulmasını rica eder. Genel Sekreterlik verdiği cevapta bütün halkevlerinin tüm ihtiyaçlarının merkezden karşılanmasının imkânsız olduğunu belirtir ve halkevlerinin ihtiyaçlarını bulundukları yerden karşılayabilmeleri için talimatnamelerde değişiklik yapıldığını hatırlatır. Sinema makinesi talebine dönük ise "halkevlerinin hepsini birer sinema makinesi ile teçhiz etmeyi" arzu ettiklerini, ancak bunun bütçe imkânlarıyla sınırlı olduğunu hatırlatır ve taksitle makine alabileceklerini, böylece Halkevinin "gelir temin etmesinin mümkün olacağını" belirtir.[77] Benzer şekilde Kırıkhan (Hatay) Halkevi ellerinde sinema makinesi almak için bir miktar para olduğunu belirtip üstünün de Genel Sekreterlik tarafından tamamlanmasını talep ettiğinde, Genel Sekreterliğin cevabı "sinema makinesi ile kendinize gelir elde edeceğinize göre istediğiniz malzemeyi taksitle temin edebilirsiniz" şeklinde olur.[78]

Parti merkezi artık sinema makinesini halkevleri için bir gelir kaynağı olarak görürken, onları film gösterimlerinden daha fazla gelir elde etmeleri yönünde de teşvik eder. Salonunda kurmaca filmler göstermeye başlayan Edirne Halkevi film kiralarını karşılayamadıklarını bildirince Genel Sekreterlik 10 kuruş olan "bilet bedelini çok ucuz bulduk" diyerek sinemaya giriş bedelini Belediye'den alınacak rayiç üzerinden artırmalarını ve "gelir elde etmek için diğer halkevlerimizin de yaptığı gibi İstanbul'daki film şirketleri ile yıllık bir anlaşma"

yapmalarını önerir.[79] Diğer taraftan Genel Sekreterlik halkevlerinde kurmaca filmlerin gösterimini kolaylaştırmak için birçok film şirketi ile halkevleri arasında bağlantıyı örgütleyen aracı rolüne soyunur.[80]

Ancak ücretli faaliyetlere izin veren düzenleme sonrası dahi, özellikle ilçe merkezlerindeki halkevlerinde kâr elde edememe kaynaklı mali sorunlar devam edecektir. Dinar (Afyonkarahisar) Halkevi yüksek vergiler sebebiyle kâr elde edememelerine rağmen, halk üzerinde faydalı etkileri olduğu için sinemayı işletmeye devam ettiklerini bildirir. Dinar gibi nüfusu az olan yerlerde gösterimlerden elde edilen gelir az olduğundan film kirası, elektrik masrafı ve diğer giderlerin zorlukla karşılandığını belirten yazı ya halkevlerine özel bir düzenleme ile vergilerin azaltılmasını ya da yerleşim birimlerinin nüfuslarına orantılı olarak vergilendirmeye gidilmesini önerir, zira yazıda belirtildiği üzere yüksek vergi büyük şehirler için uygun olsa da Dinar gibi yerlerde bu vergi oranı sinema işletmelerinin gelişmesine imkân vermemektedir.[81] Pasinler (Erzurum) Halkevinden gönderilen yazı da benzer içeriktedir. Mayıs 1948'de taksitle aldıkları sinema makinesi sonrası "Halkevinin şimdiye kadar görmediği bir canlılığa kavuştuğu" belirtilmekle birlikte, İstanbul'dan getirtilen filmler için yapılan harcamalar ve diğer giderler sonrası gösterilen filmlerden ne kâr ne zarar ettiklerini bildiren yazıda, makine ve diğer harcamalar için Genel Sekreterlikten para yardımı istenir. Genel Sekreterlik cevabında makine alınırken gelir-gider hesabının daha iyi yapılmış olması gerektiği uyarısında bulunur ve halkevinin talep ettiğinden az olsa da mali yardımda bulunurken geri kalan kısmın sinema geliriyle karşılanmasını önerir.[82]

Devam eden sorunlara ek olarak, halkevi salonlarının kiraya verilmesi sonrası, halkevlerinin diğer faaliyetlerinin sekteye uğraması gibi başka temel sorunlar ortaya çıkacaktır. Genel Sekreterliğe yöre halkı tarafından gönderilen yazılarda "açılan sinema yüzünden halkevinin çalışmaları ölmüştür. Halkevi bir halkevi değil bir ticarethane ismini aldı"[83] şeklinde şikâyetler yer alır. 1950 yılına gelindiğinde ise bizzat Halkevi Başkanları salonun kiralanması sonrası salonu istedikleri gibi kullanamadıkları için halkevinin faaliyet gösteremeyecek hale geldiğini bildirir.[84] Bir anlamda Parti merkezinin öngörüsü gerçekleşmiş gibidir, zira bu sorun yukarıda değinildiği gibi Parti merkezinin çok önem verdiği ve önceki dönemde halkevi salonlarının kiraya verilmesini yasaklamasının sebeplerinden biridir. Sorunun çözülmesi için imkânlar dâhilinde halkevlerine yardımcı olunur. Örneğin, İskenderun (Hatay) Halkevi yöneticileri halkevi salonunun sinema makinesi olan bir işletmeciye kiralanması sonrası halkevindeki diğer faaliyetlerin zarar gördüğünü, bu sebeple sinema makinesini kiracıdan satın alıp makineyi kendileri işletmek istediklerini bildirerek bu satın alım için merkezden

para yardımı talep ettiğinde Genel Sekreterlik makinenin alınması için gerekli paranın büyük kısmını verir.[85]

Ücretli faaliyetlere izin verilmesi sonrası ortaya çıkan bir başka sorun da halkevlerinde gösterilen filmlerin içeriğine dairdir. Parti'nin halkevlerinde sinema faaliyetini geliştirmek için çalışmalarını hızlandırdığı 1930'lu yıllarda sinema başat bir "halk terbiyesi vasıtası", filmler "milli propaganda vasıtası" olarak görülürken ve sinemanın "bütün yurttaşlara prensiplerimizi anlatmak ve benimsetmek bakımından büyük yardımı olacağı" savunulurken[86], artık sinema bu işlevini çok sınırlı şekilde yerine getirmektedir. Zira, ücret karşılığı gösterilen kurmaca filmler halkevlerindeki temel gösterim malzemesi olmuştur, Parti merkezi halkevlerine eğitici film gönderme işinde giderek etkinliğini yitirmiştir.

Tüm bu gelişmeler sonrası Parti'nin halkevlerindeki sinema faaliyetine etkisi yok denecek kadar az hale gelmiştir. Edirne'de özel sinema salonu işletmecisinin şikâyeti sonrası 1949 yılında Genel Sekreterlikten Bölge Müfettişine gönderilen yazıda paralı gösterimlere izin verilmesi ile amaçlananın ne olduğu bir kere daha belirtilir: "Halkevi sinemasından sadece maddi menfaat sağlamayı hedef tutmuş değiliz. Aynı zamanda memleket kültürüne ve gençlik terbiyesine hizmet etmek emelimizdir".[87] Artık Parti merkezinin rolü halkevlerindeki sinema faaliyeti ile ulaşılmak istenen ilk hedefleri hatırlatmakla sınırlıdır. Zaten bir yıl sonra Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile halkevleri de etkisini yitirecek ve kısa bir süre sonra kapatılacaktır.

Sonuç

Ücretli film gösterimi halkevlerindeki sinema faaliyetinin temel meselelerinden biri olagelmiş, bir yanda Parti'nin merkez idarecileri, diğer yanda yereldeki gelişmeleri bizzat yerinde takip eden bölge müfettişleri, Parti İl Teşkilatı ve halkevi idarecileri arasında farklı yaklaşımları tetiklemiştir. Halkevleri Parti'nin kültür kolu, devrimin fikirlerini yayacak kurum olduğu oranda Parti merkezi tarafından paralı işlerden uzak tutulmaya çalışılır ve sinema faaliyeti sadece ücretsiz bir 'halk terbiyesi' aracı olarak kullanılmak istenir. Ancak halkevlerinin kurulduğu zamandan beri var olan ve Savaş dönemi ve sonrasında daha belirgin hale gelen mali sorunlar çözüm beklemektedir ve sinema her ne kadar önemli bir yatırım gerektirse de aynı zamanda yerel idareciler tarafından halkevleri için bir gelir kaynağı, dolayısıyla mali sorunların çözümü olarak görülmektedir. Diğer taraftan sinema devrimin fikirlerinin yayılmasını sağlayacak bir eğitim aracı olarak kabul edilmekle birlikte, halkın büyük ilgi gösterdiği bir eğlence vasıtasıdır. Nitekim sinema faaliyeti bu özelliğiyle halkevlerine katılımı artırmakta, halkevi idarecileri de halkın film gösterimlerine olan yoğun talebini karşılanması

gereken bir ihtiyaç olarak merkeze sunmakta ve gösterimlerin sürekliliğini sağlamak için ücretli gösterimlere izin istemektedir.

Halkevlerinin işleyişinde son sözü söyleyen Parti merkezinin ücretli film gösterimlerine uzun yıllar izin vermemesine karşı, yerel yöneticiler mevzuatı ücretli gösterim yapılabilecek şekilde yorumlamak, mevzuata uymamak gibi farklı stratejiler izleyerek ücretli gösterimler yapmaya devam etmiş, Parti merkezi ise bu durumu dilekçe ve teftiş raporları sonrası öğrendiğinde gösterimleri engellemeye çalışmış, bu kapsamda 1940 yılında mevzuatı daha açık hale getirerek yasağın sınırlarını netleştirmiş, ancak bunlar da sorunun tam anlamı ile çözülmesini sağlamamıştır. Ücretli gösterim talepleri hiç son bulmamış, bu talepler karşısında Parti merkezi kendi koyduğu kuralda bazı istisnalar oluşturmuş, bazı halkevlerinde ise yerel yöneticilerin raporları sonrası ücretli gösterim yapılan fiili durumlar ortaya çıkmıştır. Tüm bu gelişmeler yerel aktörlerin merkezden gelen tüm direktifleri harfiyen uygulamadığını, Tek Parti döneminde sistemin 'yukarıdan aşağıya' kusursuz şekilde çalışmadığını göstermektedir.

Hukuki düzenlemelerin öngördüğü 'olması gereken' ile yerelde 'gerçekleşen' arasındaki uçurumun farkında olan Parti merkezi, 1946 yılında halkevlerinin ücretli faaliyetler yapabilmesine izin verirken yerelden gelen taleplerle uyumlu hareket etmiştir. Ancak, uzun yıllar boyunca ısrarlı taleplere rağmen düzenlemede değişiklik yapılmadığı dikkate alındığında, 1946 yılındaki değişikliğin temel sebebinin Parti'nin Savaş sonrası dönemde, uluslararası ve ulusal konjonktürün belirlediği siyasi ve iktisadi şartlara uyum sağlama çabası olduğu görülür. İznin çıkması sonrası halkevlerinde sinema faaliyetinin işleyişine ve halkevlerinin bütçe sorunlarına dönük sorunlar bir ölçüde çözüm bulur. Ancak ücretli gösterimlere izin verilmesi sonrası, beklenen ekonomik faydanın özellikle az nüfuslu yerleşim birimlerinin olduğu halkevlerinde sağlanamaması ve hem gösterilen filmlerin içerikleri açısından hem de kiralanan salonun halkevinin diğer faaliyetleri için yeteri kadar kullanılamaması sebebiyle halkevlerindeki sinema faaliyeti ile amaçlanandan giderek uzaklaşılması söz konusudur.

Görünen odur ki ücretli film gösterimi konusunun izin öncesi ve sonrasında hep gündemde olması esas olarak sinemadan Parti'nin amaçları doğrultusunda yararlanabilmek için gerekli olanların eksikliğine dayanmaktadır. Türkiye'de devlet aygıtı sinema alanında yeterli altyapıya sahip değildir, bu altyapıyı geliştirmek için gerekli mali yatırımı yapabilecek iktisadi gücü -önceliklerin sinema dışındaki alanları kapsamasından dolayı- sınırlıdır ve bu iki temel başlıkla bağlantılı olarak, CHP sinema alanında etkin bir örgütlenmeye

gidememiştir. Oysa aynı dönemlerde bu sorunlara çözüm üretebilmiş bazı Avrupa ülkelerinde sinemadan tam da Parti'nin amaçladığı gibi 'halk terbiyesi' amacıyla yararlanılabilmiştir. Türkiye örneğinde ise bu çok daha sınırlı ölçüde kalmıştır. Ancak bu tespite rağmen CHP'nin tek parti olarak iktidarda olduğu dönemde sinema alanına verdiği önemin ve yaptığı yatırımların, ülkenin tüm bölgelerini sinema ile tanıştırma gayretinin ve bunların sonucu olarak sinema kültürünün Anadolu'da yerleşmesinde oynadığı rolün göz ardı edilmemesi gerekir.

Sonnotlar

1 7.12.1937 tarihli Ayancık Parti Başkanından Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı'ya gönderilen mektup, BCA 490.1.0/1219.50.4; 34.

2 Halkevlerine atfedilen görevler birçok üst düzey Parti üyesinin söylevlerinde yer alır. Bir örnek için bkz. İnönü, 1933.

3 Eğitici filmler herhangi bir ayrım olmaksızın ulusun tamamına yönelik tarım, sağlık ve birçok başka konuda yapılan, uzun, orta ama çoğunlukla kısa metrajlı, ticari amaç gütmeyen filmlerdir ve insanları bilgilendirmek, onları filmleri yapan kişi ya da kurumun fikirleri doğrultusunda biçimlendirmek ve dönüştürmek amacı taşır. Türkiye'de ise aynı dönemde bu nitelikteki eğitici filmler -bazı Bakanlıkların yurt dışından satın aldıkları hariç- az sayıdadır. Parti'nin yaptırdığı filmler ise 'haberfilm' kategorisinde değerlendirilebilecek, o dönemde gerçekleşen üst düzey yöneticilerin yurt içi ziyaretleri ya da yurtdışından gelen temsilcilerin Türkiye ziyaretleri, fabrika açılışı, fuarlar, Meclis yasama yılının açılışı, önemli günlerin kutlamaları gibi farklı olaylardan görüntülerdir. Halkevlerinde gösterilen filmler hakkında bkz, Çeliktemel-Thomen, 2015; Adadağ, 2022.

4 Halkevleri üzerine yapılan onlarca çalışmanın nitelikli bir değerlendirmesi için bkz. Lamprou, 2009: 11-14.

5 İlgili maddeler: 1, 2, 9, 19 ve 21.

6 İlgili maddeler: 25 ve 27. Ayrıca bkz. 28.8.1934 tarih ve 13/355 sayılı genelge, BCA 490.1.0/2.9.10; 1-2.

7 28.8.1934 tarih ve 13/355 sayılı genelge, BCA 490.1.0/2.9.10; 1-2.

8 22.2.1939 tarih ve 5/1388 sayılı genelgeyi hatırlatan 27.9.1939 tarihli Genel Sekreterlikten gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1219.51.3; 9.

9 11. 5.1938 tarihli Zonguldak Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı ve 25.5.1938 tarihli cevap, BCA 490.1.0/1220.53.1; 74, 71.

10 Bu yoruma göre yönetmelikler Parti İl Örgütünün değil, halkevi idaresinin ücretli faaliyetler yapmasını kısıtlamaktadır, dolayısıyla Parti İl Örgütü sinema faaliyetlerini

Parti adına ve hesabına ücretli bir şekilde devam ettirip elde edilen geliri halkevleri bütçesine sosyal yardım çalışmalarında kullanılmak üzere aktarabilir.

11 Raporda vurgulanan "halkevi gayelerine uygun filmler" içinde Halil Kamil, Yıldız, Fitaş, Özen Film gibi İstanbul'da yer alan film şirketlerinden kiralanan, "9 uncu Senfoni", "Olimpiyat Gençleri", "Tatlı Bela", "Aşka Tapan Kadın", "Bagdad Yolu" gibi isimler verilmiş farklı türlerdeki filmler yer alır. Bunlar dışında çok daha az sayıda olmakla birlikte "Türk İnkılâbında İlerleme Hamleleri" gibi Parti'nin halkevlerindeki sinema faaliyetinden beklediği faydaya çok daha uygun filmler gösterilmiştir. Parti merkezinin bu tarihte önceliği ücretli gösterim yapılmaması olduğundan verdiği cevapta filmlerin içeriğine dair özel bir tespit yer almaz.

12 4.10.1939 tarihli Zonguldak İl İdare Heyetinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1220.53.1; 3-37.

13 24.10.1939 tarihli Genel Sekreterlikten Zonguldak İl İdare Heyetine gönderilen cevap, BCA 490.1.0/1220.53.1; 2.

14 Metinsoy (2006) benzer tespitleri teftiş raporlarına dayanarak yapar.

15 20.9.1939 tarihli Trabzon Yıldız Sineması sahibi M. Harunoğlu'ndan Genel Sekreterliğe gönderdiği mektup ve 27.9.1939 tarihli Genel Sekreterlikten Trabzon İl İdare Heyetine gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1219.51.3; 12-13, 9.

16 29.4.1939 tarihli Genel Sekreterlikten Dahiliye Vekili Faik Öztrak'a gönderilen yazı ve 10.11.1939 tarihli sinemacı Hakkı Darcan'ın Genel Sekreterliğe gönderdiği mektup, BCA 490.1.0/824.260.1; 32, 23-24.

17 25.12.1939 tarihli Aydın Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı ve 15.1.1940 tarihli Genel Sekreterliğin cevabı, BCA 490.1.0/824.260.1; 15-16, 11.

18 18.1.1940 tarihli ve 5/1658 sayılı genelge, BCA 490.1.0/846.347.1; 135-136.

19 18.1.1940 tarihli ve 5/1658 sayılı genelge, BCA 490.1.0/846.347.1; 135-136.

20 24.1.1940 ve 19.3.1940 tarihli Afyon Valisi A. B. Evrendilek'ten C.H.P. Genel Sekreterliğine gönderilen yazılar ve 5.4.1940 tarihli Genel Sekreterliğin cevabı, BCA 490.1.0/1215.33.1; 59, 51, 49.

21 Söz konusu şartlar haftanın üç, en fazla dört gününde salonun Çocuk Esirgeme Kurumuna verilebileceği; bina ve sinema teçhizatının zarar görmemesi için teminat alınacağı; bina, eşya ve makinelerin yıpranma payı olarak her ay belirli bir meblağ alınması konusunda Kurumla anlaşılacağıdır.

22 3.2.1941 tarihli Bölge Müfettişi Sadettin Uraz'ın Genel Sekreterliğe gönderdiği yazı, 11.4.1941 tarihli Genel Sekreterlikten Afyon Halkevine gönderilen yazı ve 9.5.1941 tarihli Afyon Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1215.33.1;

47-48, 43, 40.

23 12.11.1942 tarihli Genel Sekreterlikten Erzurum İl İdare Heyetine gönderilen yazı, BCA 490.1.0/833.291.2; 112.

24 20.2.1940 tarihli Aydın Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı, BCA 490.1.0/824.260.1; 8.

25 30.4.1941 tarihli Aydın'da sinemacı Hakkı Darcan'ın Parti Genel Sekreteri Fikri Tüzer'e gönderdiği şikâyet mektubu, BCA 490.1.0/824.261.1; 97.

26 Aydın Bölgesi Müfettişi Rıza Levent'in 1940 yılı sonu ve 1941 yılı başı teftiş raporları, BCA 490.1.0/994.843.4; 104-106, 68-70.

27 24.9.1941 tarihli Aydın Bölge Müfettişi Rıza Levent'in Genel Sekreterliğe gönderdiği yazı, BCA 490.1.0/824.261.1; 94.

28 16.12.1942 tarihli Aydın Valiliğinden sinemacı Hakkı Darcan'a ve 11.8.1943 tarihli Aydın Bölgesi Müfettişi Şerafettin Bürge'den Genel Sekreterliğe gönderilen yazılar, BCA 490.1.0/824.261.1; 48, 41-42.

29 14.3.1946 tarihli Aydın İl İdare Kurulu Başkanlığından Genel Sekreterliğe gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1215.35.2; 1-2.

30 29.1.1940 tarihli 4. Umumi Müfettiş A. Alptoğan'dan Genel Sekreterliğe gönderilen yazı ve 14.2.1940 tarihli Genel Sekreterliğin cevabı, BCA 490.1.0/832.287.2; 11, 8.

31 4.11.1941 tarihli Bölge Müfettişi Münir Soykam'dan Genel Sekreterliğe gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1216.40.4; 1.

32 13.3.1940 tarihli Sümer Sineması sahibi Haydar Üçüncüoğlu'ndan Genel Sekreterliğe gönderilen mektup, BCA 490.1.0/1219.51.3; 4.

33 10.1.1940 tarihli Genel Sekreterlikten Trabzon İl İdare Heyetine gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1003.874.2; 34-36.

34 5.3.1940 tarihli Trabzon İl İdare Heyetinden Genel Sekreterliğe gönderilen cevap, 8.4.1940 tarihli Genel Sekreterlikten Trabzon İl İdare Heyetine gönderilen yazı, 14.6.1940 tarihli Trabzon İl İdare Heyetinden Genel Sekreterliğe gönderilen cevap, BCA 490.1.0/1003.874.2; 32, 31, 29.

35 17.8.1939 tarihli Gaziantep Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1217.42.2; 33.

36 2.3.1940 tarihli Gaziantep Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı ve 23.3.1940 tarihli Genel Sekreterliğin cevabı, BCA 490.1.0/1217.42.2; 28-30, 24.

37 14.4.1940 ila 1.9.1940 tarihleri arası Gaziantep Halkevi ve Genel Sekreterlik arasında yapılan yazışmalar, BCA 490.1.0/1217.42.2; 23-8.

38 31.8.1945 tarihli Parti içi yazışmaya ek rapor, BCA 490.1.0/1222.60.1; 23.

39 18.7.1944 tarihli Parti içi yazışma, BCA 490.1.0/1222.60.1; 26.

4 13.2.1945 tarihli Parti içi yazışma, BCA 490.1.0/1218.46.2; 33-31.

41 21.11.1945 tarihli Kayseri Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı ve 21.12.1945 tarihli cevap, BCA 490.1.0/1218.46.2; 30-29.

42 19.2.1945 tarihli Kayseri Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen teklif ve 14.3.1945 tarihli cevap, BCA 490.1.0/1218.46.2; 37-34.

43 Talimatnameye göre halkevleri sinema makinesini ya kendi imkânlarıyla satın alır ya da Genel Sekreterlik tarafından kendilerine hediye edilir. Kendi imkânlarıyla makineyi satın alan halkevleri arasında bütçeleri uygun olmadığı için makinenin ücretini vermekte zorlananlar olur (Adadağ, 2022: 3-7).

44 31.1.1940 tarihli 1. Genel Müfettiş Abidin Özmen'in Genel Sekreterliğe gönderdiği yazı, BCA 490.1.0/1697.899.1; 102-104.

45 Bir örnek için Maraş Halkevinin 1942 yılı ilk altı ay çalışmalarına dair bölge müfettişinin mütalâası, BCA 490.1/1001.866.2; 12. Benzer tespitler Parti üyeleri tarafından da yapılır. Örneğin Trabzon Delegesi Kemal Kefeli Parti Kurultayında yaptığı konuşmada "halkevleri, maalesef, kendilerinden beklenen hizmeti ve kendilerine harcanan paraların karşılığını bu memlekete verememiştir" der (CHP Yedinci Büyük Kurultay, 1948: 206).

46 12.4.1941 ve 20.11.1941 tarihlerinde Sinop Halkevine gönderilen yazılar, BCA 490.1/1003.872.1; 35, 24.

47 11.10.1941 tarihli Zonguldak Vilayet İdare Heyeti Reisliğine giden yazı, BCA 490.1/1004.877.1; 13.

48 3.2.1941 tarihli Bölge Müfettişi Sadettin Uraz'ın Genel Sekreterliğe gönderdiği yazı, BCA 490.1.0/1215.33.1; 47-48.

49 31.1.1940 tarihli 1. Genel Müfettiş Abidin Özmen'in Genel Sekreterliğe gönderdiği yazı, BCA 490.1.0/1697.899.1; 102-104.

50 29.7.1940 tarihli Bölge Müfettişi Muzaffer Akpınar'ın teftiş raporu, BCA 490.1.0/1389.612.1; 7-8.

51 4.10.1939 tarihli Zonguldak İl İdare Heyetinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1220.53.1; 3-37.

52 5.5.1945 tarihli Muş İl İdare Heyetinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1219.49.2; 7.

53 2.4.1933 tarihli Genel Sekreterlikten gönderilen yazı ve farklı halkevlerinin cevapları, BCA 490.1.0/992.837.1; 93, 27-92.

54 21.11.1939 tarihli Parti içi yazışma, BCA 490.1.0/1223.62.1; 58.

55 27.6.1939 tarih ve 5/1486 sayılı genelge, BCA 490.1.0/4.21.1; 1.

56 Sinemanın birey ve toplum üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri hakkında Tek Parti döneminde yazılmış iki kitap için bkz. Malik [Evrenol], 1933; Uludağ, 1943. Sinemanın etkileri hakkında döneme hâkim olan fikirlerden farklı örnekler ve genel bir değerlendirme için bkz. Abisel, 1994; Öztürk, 2005; Adadağ, 2016: 184-190. Sinema için yapılan bu tespitler halkevlerindeki kütüphane, tiyatro, konferans gibi diğer faaliyetler için de geçerlidir. Tüm bu faaliyetler bir yandan coşku ile desteklenirken, diğer yandan bir kaygı nesnesine dönüşür. Halkevlerindeki kütüphane faaliyetleri hakkında benzer tespitler için bkz. Fındıklı, 2014: 50. Tiyatro için bkz. Ari, 2004: 52.

57 20.8.1939 tarihli Ergani bakır şirketinde memur Ali Karakaş'ın şikâyet mektubu ve 29.1.1940 tarihli 4. Umumi Müfettiş Alptoğan'ın yazısı, BCA 490.1.0/832.287.2; 15, 11.

58 17.2.1940 tarihli Genel Sekreterlikten Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen'e gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1697.899.1; 98.

59 12.11.1942 tarihli Genel Sekreterlikten Erzurum İl İdare Heyetine gönderilen yazı, BCA 490.1.0/833.291.2; 112.

60 3.8.1945 tarihli 8. Bürodan 5. Büroya gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1219.49.2;2

61 31.8.1945 tarihli 5. Bürodan gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1222.60.1; 24.

62 2.11.1945 ve 8.1.1946 tarihli Genel Sekreterlikten Kastamonu İl İdare Kuruluna gönderilen yazılar, BCA 490.1.0/1218.46.1; 15, 12.

63 Söz konusu değişikliklerle Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesinin yedi (22, 25, 27, 36, 46, 59 ve 61), Çalışma Talimatnamesinin ise üç (50, 52 ve 78.) maddesinin bazılarında değişikliğe gidilir, bazıları ise tamamen kaldırılır. Bu değişikliklerin bir kısmı halkevlerinin idari işleyişine dönükken, yarattığı sonuçlar açısından çok daha önemli olan diğer kısmı halkevlerinin gelir elde etmesine dönük düzenlemeleri içerir.

64 1.5.1946 tarihli 5. Bürodan Genel Sekreterliğe gönderilen rapor ve talimatnamelerde yapılan değişiklikler hakkında açıklamaları içeren rapor, BCA 490.1.0/1063.1081.1; 157-159, 130-131, 128.

65 20.8.1946 tarih ve 5/2844 sayılı genelge, BCA 490.1.0/6.30.15; 13 ve BCA 490.1.0/1063.1081.1; 126.

66 İdare ve Teşkilat Talimatnamesinin 27 ve 59. maddeleri değiştirilir. Çalışma Talimatnamesinin 50. maddesinde değişikliğe gidilirken, 52 ve 78. maddeleri kaldırılır.

67 27.11.1946 tarih ve 8/2896 sayılı genelge, BCA 490.1.0/1217.41.1; 18-21 ve BCA 490.1.0/11.60.22; 3-6.

68 26.10.1946 tarihli Genel Sekreterlikten Halkevlerine gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1222.60.1; 19.

69 25.10.1946 tarihli Gaziantep Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı ve 6.12.1946 tarihli Genel Sekreterliğin cevabı, BCA 490.1.0/1217.42.2; 5-7, 4.

70 14.2.1940 tarihli Genel Sekreterlikten Birinci Umumi Müfettiş Abidin Özmen'e gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1219.49.2; 9 ve aynı tarihte Afyon Valiliğine gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1215.33.1; 52. Ayrıca 18.7.1944 tarihli Parti içi yazışma, BCA 490.1.0/1222.60.1; 26.

71 29.12.1945 tarih ve 5/2708 sayılı Genel Sekreterlikten Halkevi Başkanlıklarına gönderilen genelge, BCA 490.1.0/6.28.15; 3.

72 9.6.1941 tarihli Genel Sekreterlikten Diyarbakır Halkevine gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1216.40.4; 8 ve 26.8.1940 tarihli Genel Sekreterlikten Gaziantep Halkevine gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1217.42.2; 11.

73 29.12.1945 tarih ve 5/2708 sayılı Genel Sekreterlikten Halkevi Başkanlıklarına gönderilen genelge, BCA 490.1.0/6.28.15; 3.

74 TBMM Tutanak Dergisi, 24.11.1948: 234-239; 24.2.1949: 598-601; 25.2.1949: 605-620. Önceki yıllarda yapılan tartışmaları da özetleyen Demokrat Parti Milletvekili Hasan Polatkan'ın 1950 yılındaki konuşması için, TBMM Tutanak Dergisi, 17.2.1950: 764.

75 12.1.1948 tarihli Afyon İl İdare Kurulu Başkanlığından Genel Sekreterliğe gönderilen yazı ve 24.2.1948 tarihli Genel Sekreterlikten Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Fuad Umay'a gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1215.33.1; 23-24, 21.

76 Boratav (1998: 73-80) yeni anlayışa geçişin dönüm noktası olarak CHP'nin 1947 Kurultayını belirtir.

77 12.6.1948 tarihli Bozdoğan Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı ve 20.7.1948 tarihli Genel Sekreterliğin cevabı, BCA 490.1.0/1215.35.2; 4, 3.

78 23.3.1949 tarihli Kırıkhan Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı ve 4.5.1949 tarihli Genel Sekreterliğin cevabı, BCA 490.1.0/1220.54.1; 3, 2.

79 26.8.1947 tarihli Edirne Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı ve 17.9.1947 tarihli Genel Sekreterliğin cevabı, BCA 490.1.0/1217.41.1; 7, 6.

80 Genel Sekreterlik 16.12.1947 tarihinde özel film şirketlerine gönderdiği yazıda şirketlere ellerindeki kurmaca filmleri hangi şartlarda halkevlerine gönderebileceklerini sorar, BCA 490.1.0/1213.28.1; 251-263.

81 12.5.1947 tarihli Dinar Halkevinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1215.33.1; 11-12.

82 21.9.1948 tarihli Pasinler Halkevinden İlçe İdare Kuruluna gönderilen yazı ve 21.10.1948 tarihli Genel Sekreterliğin cevapları, BCA 490.1.0/1217.41.3; 76, 73.

83 20.4.1947 tarihli Samsun'dan H. Ünal, "Bir Halkçı" imzalı Genel Sekreterliğe gönderilmiş şikâyet mektubu, BCA 490.1.0/842.330.2; 60.

84 7.8.1950 ve 1.10.1950 tarihli Çarşamba ve Samsun Halkevlerinden Genel Sekreterliğe gönderilen yazılar, BCA 490.1.0/842.330.2; 37, 12.

85 20.9.1948 tarihli İskenderun İlçe Yönetim Kurulundan Genel Sekreterliğe gönderilen yazı ve 20.12.1948 tarihli Genel Sekreterliğin ödeme çeki, BCA 490.1.0/1220.54.1; 16, 8.

86 Raporda tarih bilgisi bulunmamakla birlikte içinde yer alan bilgiler 1935 yılı sonunda yazılmış olduğunu düşündürüyor, BCA 490.1.0/1221.56.2.

87 14.3.1949 tarihli Genel Sekreterlikten Edirne Bölge Müfettişine gönderilen yazı, BCA 490.1.0/1217.41.1; 3.

Kaynakça

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi 490.1.0/2.9.10; 490.1.0/4.21.1; 490.1.0/6.28.15; 490.1.0/6.30.15; 490.1.0/11.60.22; 490.1.0/824.260.1; 490.1.0/824.261.1; 490.1.0/832.287.2; 490.1.0/833.291.2; 490.1.0/842.330.2; 490.1.0/846.347.1; 490.1.0/992.837.1; 490.1.0/994.843.4; 490.1/1001.866.2 490.1/1003.872.1 490.1.0/1003.874.2; 490.1/1004.877.1 490.1.0/1063.1081.1; 490.1.0/1213.28.1; 490.1.0/1215.33.1; 490.1.0/1215.35.2; 490.1.0/1216.40.4; 490.1.0/1217.41.1; 490.1.0/1217.41.3; 490.1.0/1217.42.2; 490.1.0/1218.46.1; 490.1.0/1218.46.2; 490.1.0/1219.49.2; 490.1.0/1219.50.4; 490.1.0/1219.51.3; 490.1.0/1220.53.1; 490.1.0/1220.54.1; 490.1.0/1221.56.2; 490.1.0/1222.60.1; 490.1.0/1223.62.1; 490.1.0/1389.612.1; 490.1.0/1697.899.1

C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi (1932). Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.

C.H.F. Nizamnamesi ve Programı (1931). Ankara: T.B.M.M. Matbaası.

C.H.P. Programı (1935). Ankara: Ulus Basımevi.

C.H.P. Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi (1940). Ankara: Zerbamat.

CHP Yedinci Büyük Kurultay Tutanağı (1948). Ankara: yay.y.

Halkevleri Çalışma Talimatnamesi (1940). Ankara: Zerbamat.

TBMM Tutanak Dergisi (24.11.1948). Dönem 8, Cilt 13.

TBMM Tutanak Dergisi (24.2.1949) ve (25.2.1949). Dönem 8, Cilt 16.

TBMM Tutanak Dergisi (17.2.1950). Dönem 8, Cilt 24.

Abisel N (1994). 1928-1938 Dönemi Türkiyesinde Sinema Üzerine Düşünceler. İçinde: N Abisel, Türk Sineması Üzerine Yazılar, Ankara: İmge, 9-67.

Adadağ Ö (2012). Ulusu Eğitmek: İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Eğitici Sinema. İleti-ş-im, 17, 29-61.

Adadağ Ö (2016). Le cinéma, outil d'éducation et d'enseignement de la révolution sous le régime du parti unique en Turquie. Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée (REMMM), 139, 177-192.

Adadağ Ö (2020). From 'People's Education' to People's Entertainment: The Changing Role of Cinema in Turkey's People's Houses (1932–1950). Middle Eastern Studies, 56/3, 453-468.

Adadağ Ö (2022). Halkevlerinde Sinema Faaliyetini Yaygınlaştırma Çabaları ve Sınırlılıklar. Tarih İncelemeleri Dergisi, 37/1, 1-25.

Akçalı S (2016). Political Propaganda During the Single-Party Regime in Turkey (1931–1946). (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: Bogaziçi Üniversitesi.

Akın Y (2003/4). 'Fazilet Değil Vazife İstiyoruz!': Erken Cumhuriyet dönemi sosyal tarihçiliğinde dilekçeler. Toplum ve Bilim, 99, 98-128.

Akter A (2018). Halkevleri Bütçesi İçin Bir Deneme: Gelir-Gider Tablosunun Tespiti. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 63, 1-50.

Arslan S (2011). Cinema in Turkey. A New Critical History. New York: Oxford University Press.

Ari E (2004). The People's houses and the Theatre in Turkey. Middle Eastern Studies, 40(4), 32-58.

Başgöz İ ve Wilson H E (1968). Educational Problems in Turkey 1920-1940, Bloomington: Indiana University.

Berktaş E (2010). 1940'lı Yılların Türk Sineması. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Bertin Maghit J P (der) (2008). Une histoire mondiale des cinémas de propagande. Paris: Nouveau Monde Editions.

Boratav K (1998). Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Çakan I (2004). Konuşunuz Konuşturunuz. Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz. İstanbul: Otopsi.

Çeliktemel-Thomen Ö (2015). Halkevlerinde Eğitici Sinema Repertuarı: Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Sinema, Eğitim, Propaganda (1923-1945). Sinecine, 6(2), 50-75.

Fındıklı E B (2014). Erken Cumhuriyet döneminde sosyolojik kavramların ve siyasi

pozisyonların dönüşümü bağlamında Halkevleri. Toplum ve Bilim, 130, 36-58.

Hay J (1987). Popular Film Culture in Fascist Italy: The Passing of the Rex. Bloomington: Indiana University Press, 1987.

İnönü İ (1933). İsmet Paşa'nın Nutku. Halkevleri Yıl Dönümünde. Ülkü, 2, 100-102.

Karaömerlioğlu A (1998). The People's Houses and the Cult of the Peasant in Turkey. Middle Eastern Studies. 34/4, 67-91.

Karpat K (1963). The People's Houses of Turkey: Establishment and Growth. Middle East Journal, 17, 55-67.

Lamprou A (2007). CHP Genel Sekreterliği Yüksek Makamına. 30'lu ve 40'lı Yıllarda Halkevleri'yle İlgili CHP'ye Gönderilen Şikâyet ve Dilek Mektupları Üzerine Kısa Bir Söz. Kebikeç, 23, 381-392.

Lamprou A (2009). Between Central State and Local Society: The People's Houses Institution and the Domestication of Reform in Turkey (1932–1951). (Doktora tezi). Leiden: University of Leiden.

Malik [Evrenol] H (1933). Türkiye'de Sinema ve Tesirleri. Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.

Metinsoy M (2006). Erken Cumhuriyet döneminde 'mebus'ların 'intihap dairesi' ve 'teftiş bölgesi' raporları. Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, 3, 103-169.

Onaran A Ş (1999). Türk Sineması 1. Ankara: Kitle yayınları.

Özön N (1995). Karagözden Sinemaya 1. Ankara: Kitle yayınları.

Öztürk S (2005). Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema, Seyir, Siyaset. Ankara: Elips.

Sevilla N (2015). La ligue de l'enseignement et le cinéma éducatif dans l'entre-deux-guerres: à la croisée de l'associatif et du politique. 1895. Mille huit cent quatre-vingt-quinze, 75, 64-83.

Sumpf A (2007). Le 'grand muet' à la campagne. Educateurs politiques, projectionnistes ambulants et paysans dans l'URSS des années 1920. 1895. Mille huit cent quatre-vingt-quinze, 52, 57-88.

Taillibert C (1999). L'Institut International du cinématographe éducatif. Paris: L'Harmattan.

Uludağ O Ş (1943). Çocuklar, Gençler, Filmler. İstanbul: Kader Basımevi.

Vignaux V (2007). Jean Benoit-Lévy ou le corps comme utopie. Une histoire du cinéma éducateur dans l'entre-deux-guerres en France. Paris: AFRHC.